

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Inga Teder

**EESTI LASTE RIIDEST MÄNGUASJADE MATERJALID, LÕIKED JA
VALMISTAMISVIISID 19.SAJ LÕPUST KUNI 1930. AASTANI**

Seminaritöö

Juhendaja:

MA Christi Kütt

Lubatud kaitsmisele.....

Viljandi 2015

Sisukord

1. SISSEJUHATUS.....	3
1.1. Ajalooline taust	3
1.2. Valiku põhjendus	4
1.3. Uurimuslik seis	5
1.4. Uurimisprobleem	5
1.5. Uurimuse eesmärk	6
1.6. Uurimisküsimused	6
1.7. Metoodika	6
2. MUUSEUMIEKSPONAATIDE KIRJELDUSED JA VÕRDLUSED	8
3. MÄNGUASJADE VALMISTAMISE ÕPETUSED VANADEST AJAKIRJADEST	20
4. KOKKUVÕTE.....	29
5. KASUTATUD MATERJALID	31
5.1. Arhiiviallikad	31
5.2. Andmebaasid	31
5.3. Esemekogu materjalid.....	31
5.4. Fotode autorid	32
5.5. Kasutatud kirjandus	32
5.6. Kirjalikud arhiivmaterjalid	33
5.7. Perioodika	33
6. SUMMARY	34
7. LISAD	36
7.1. Lisa 1, uuritavate museaalide fotod	36
7.2. Lisa 2, museaalide lõiked.....	44
7.3. Lisa 3, mänguasjade lõiked 1924-1930 a. ilmunud ajakirjades	46
7.4. Lisa 4, lõigete järgi omavalmistatud mänguasjad	49
7.5. Lisa 5, koopiajoonised museaalidest	51

1. SISSEJUHATUS

1.1. Ajalooline taust

Mänguasju tundsid juba inimeste iidse tsivilisatsioonid. Juba antiikaja lastemängud ja mänguasjad sarnanevad tänapäevastega. Muuhulgas võib seda järeldada Pompeist leitud kunstiteoste põhjal, millel neid kujutatud oli. Lastel oli mitut liiki kõvu ja pehmeid palle, mille täiteks olid näiteks hobusejõhvid, suled, vill ja karvad, neil oli ka nukke, savinõukesi, täringuid ja lauamänge. Imikud mängisid kõristitega, suuremad lapsed nii elusate kui puust loomadega. (Eesti Entsüklopeedia 1992, lk 502)

Mäng ja mänguasi on inimkultuuri lahutamatud osad.

Läbi aegade on populaarsete mänguasjade hulgas olnud nukud ja loomad.

Võib vist julgesti väita, et nukud on peaaegu sama vanad, kui inimsugu. Vanimad nukud olid kultusenukud, mida kasutati mitmesugustes religioossetes rituaalides. Olid need siis jumalate, demonite või surnud esivanemate kujukesed, nukkudes kehastuv maagiline vägi pidi kindlustama õige kohtlemise korral hea jahisaagi või õnneliku sünnituse, hoidma eemale õnnetused. (Toomet 1997, lk 49)

Eesti rahvapärased laste mänguasjad on kodusel viisil lihtsate vahenditega valmistatud. Seejuures ei ole alati lähtutud mingist kasvatusprintsibist, vaid neid on valmistatud lihtsalt põlvest põlve kandunud traditsioonide kohaselt. Muidugi tunnevad lapsed suurt rõõmu iga mänguasja üle. Kuid üks eesmärk näib täiskasvanuil mänguasjade valmistamisel siiski olevat olnud- võimaldada lastele nendega mängimisel küllaldaselt tegevust. Selline mänguasja otstarve põhineb eelkõige lastevanemate töö iseloomul- kui kõik täiskasvanud pereliikmed olid hõivatud füüsilise tööga, pidid lapsed sageli omapead koju jääma. Väikeste laste hoidjateks jäeti suuremad (6-7-aastased) lapsed või põdurad vanakesed. Et lastele tegevust leida ja sellega hoidjate tööd kergendada, valmistati neile mitmesuguseid mänguasju või õpetati lapsi ise neid meisterdama. (Konsin, Luts, Viies 1964, lk 211)

Läbi mängu õppis laps töötama.

Laste kasvatamine maaolukorras toimus peamiselt mängus ja tööprotsessis, kuna vanemad ega teistel täiskasvanuil polnud üldse aega eraldi tööst lastega tegeleda. Lapsed aga, niipea kui nad ise enestele nii- ütelda „jalad alla said“, hakkasid kõiki enestele jõukohaseid töid tegema. Seega mäng ja töö kasvasid lapsi maast- madalast. (ERM KV, küsimusleht 57, lk 119)

Laste mängu tarvidusest ja tähtsusest on kirjutanud 1928. aastal oma artiklis Ella Treffner: „Mäng on lapsele tööks, mäng on lapsele veel enam- see on vaba looming oma tahtmise järele. Mäng on töö ja lõbu ühtlasi. Mäng pakub lastele laialdasi võimalusi enda arendamiseks, mäng annab lastele seosmist rahuldust, teeb nad õnnelikuks. Inimesed, kes pole õieti saanud mängida lapsepõlves, püüavad sagedasti seda teha pärastises elus, tormates alaväärtuslikkusesse lõbudesse, või käivad oma teed raskemeelselt, vedades järele oma kohustuste koormat nagu orjaiket.“ (Taluperenaine 1928, lk 364)

Eluks õpetust läbi mängu saadi ka tööriistu jäljendavatest mänguasjadest. Nukkude, tittede ning *pupõdega* õppisid tüdrukud emaks olemist ning kaltsunukke ja nukukudele riideid valmistades saadi esimesed õmblemiskogemused. Põnevust pakkusid liikuvad ja heli tekitavad mänguasjad ning nupukust nõudvad mänguasjad. Loomi- linde valmistati algselt puupulkadest, lehtedest, tõrudest, savist. Hiljem, kui tekkisid ajakirjad ja hakkasid levima mänguloomade tegemise õpetused, valmistati loomi ja linde ka kangast.

1.2. Valiku põhjendus

Materjali koostamisel võib silmas pidada seda, et olles vaadanud üle põhikooli ainekava, on puudu rahvuslikku pärimust õpetavat metoodilist materjali ja kuna läbi mängu ning mänguasjade on võimalik edasi anda oma kultuurilist oskuspõhist teavet, siis oma seminaritöö kaudu oleks võimalik seda kitsaskohta täiendada. Vähe leidub tegemisõpetusi riidest mänguasjade valmistamiseks (lõiked, juhised, materjalid). Seega, mind huvitav teemakäsitus keskenduks valmistamisõpetusele ja lõigetele, mis on minu töö puhul teadmiste defitsiit.

Mänguasju on uuritud palju ja mitme aspekti pealt, kuid vajaka jääb tehnilisest, lõikelisest infost. Reet Piiri soovis oma raamatus „Talulaste mänguasjad“ (2005) et „ehk pakuks nende jäljendamine rõõmu ka tänapäeva tegijale ja mängijale.“ Oma tööga loodangi anda võimalust ise valmistada oma lapsele armas mängukaaslane, mille inspiratsiooniks on esivanemate mängukannid. Ka tuntud nukumeister Ülle Kallas arvab ja loodab, et „isetehtud nukud pakuvad lapsele pikemaajalist seltsi, kui eredavärvilised Hiina nukud.“ (Maamajandus 2002, lk 22)

Ja kuna igaüks valmistab mänguasja oma käekirjaga ning oma materjalidega on ka tulemused huvitavad, eriilmelised.

Esialgselt oli plaan uurida Eesti laste mänguasju kuni aastani 1940. Oma praeguses töös keskendun mänguasjade uurimisele kuni aastani 1930 (k.a), kuna materjali maht väljuks seminaritöö piiridest. Soov on aga seda teemat lõputöös edasi uurida. Põhirõhk olekski tulevikus praktilisel poolel: metoodiline näidisõppematerjal, kus vanadest ajakirjadest kogutud mänguasjade lõiked. Vanad lõiked on osaliselt suhteliselt ebamäärase kvaliteediga, seega vajaksid nad edasist uurimist ning praktilist läbi valmistamist. Lõputööks on plaanis valmistada valikuliselt vanade lõigete järgi mänguasjadest praktiline seeria ning koostada ka nende mänguasjade valmistamise metoodilised juhendid.

1.3. Uurimuslik seis

Ajaloolise poole pealt on mänguasju põhjalikult uurinud Grigori Kaljuvee, Reet Piiri ja Tiia Toomet. G. Kaljuvee Etnograafiamuuseumi aastaraamatus 1964. aastal avaldatud artikkel „Eesti rahvapäraseid laste mänguasju“ annab süstematiseeritud ülevaate Etnograafiamuuseumi mänguasjade kollektsioonist. R. Piiri sulest on ilmunud 1989. aastal raamat „Eesti mänguasjad“ ning 2005. aastal „Talulaste mänguasjad“. T. Toometilt on ilmunud 1996. aastal ilusa värvilise pildimaterjaliga „Kaltsutitt ja Puuhobune“ ning 1997. aastal „Nukuraamat“.

1850.-1940. aastate kaltsunukud Eesti muuseumides: tüpoloogia, valmistamistehnoloogiad ja materjalikasutus. (Rosenthal 2012) See uurimistöö annab hea ülevaate eelkõige ainult kaltsunukkudest. Mind huvitavad aga üleüldiselt tekstiilsed mänguasjad, ka loomad ning nende kirjeldused, materjalid ja lõiked

Inimest kujutavad mänguasjad- nukud Eesti traditsioonilises mänguasjamaailmas. (Kütt 1997) See töö annab küll ülevaate vanimatest teadaolevatest nukkudest kogu maailmas, räägib Eesti kultusenukkudest ja puudutab ka traditsioonilisi Eesti mänguasju kuid puudu on mänguasjade valmistamisviiside ja materjalide poolne ülevaade.

1.4. Uurimisprobleem

Minu seminaritöö keskseteks probleemideks on: milliseid valmistamistehnikaid ja materjale on 19.saj lõpust kuni 1930.aastani (k.a) Eestis mänguasjade valmistamisel kasutatud? Kas ja

milliseid mänguasjade tüüpe on võimalik valmistamistehnoloogiate põhjal eristada ning kui tähtsal kohal olid mänguasjad uuritaval ajavahemikul?

1.5. Uurimuse eesmärk

Minu teemaga seotud eesmärgiks on ERM-i, Tartu Mänguasjamuuseumi ja Tartu Linnamuuseumi etnograafiliste näidete põhjal teha kindlaks tollel ajavahemikul valmistatud mänguasjade kasutatud materjalid, uurida nende vanade mänguasjade lõikeid. Kas ja milliseid mänguasjade tüüpe on võimalik valmistamistehnoloogiate põhjal eristada ning kui tähtsal kohal olid mänguasjad uuritaval ajavahemikul?

1.6. Uurimisküsimused

Millised on tekstiilse mänguasja mõõdud, lõiked?

Kas tehtud on inimesi või loomi-linde jäljendavaid lelusid?

Kas uuritavate esemete põhjal on võimalik leida tüüpilisi kaunistusvõtteid?

Kas õmblemisel on kasutatud masin- või käsiõmblust?

1.7. Metoodika

Uurimisprotsessi eri etappides tuleb langetada mitmesuguseid valikuotsuseid. Näiteks kirjandusega töötades tuleb valida allikaid, mis uuritavat nähtust ja teemat käsitleksid. Andmetega töö etapis tuleb valida, milliseid tunnuseid mõõta. (Õunapuu 2014, lk 138)

Antud uurimustöö jaoks tulekski otsida selleteemalisi raamatuid ja artikleid, sellele lisanduvat veel 20.saj alguse lõikelehed, kust otsida üles riidest mänguasjade valmistamisõpetusi. Leida ja uurida suuremalt jaolt Eesti Rahva Muuseumis, Tartu Mänguasjamuuseumis ja Tartu Linnamuuseumis asuvaid tekstiilseid mänguasju.

Uurimisobjektide analüüsimetodiks saab tehniliste tunnuste (möödud, lõiked, materjalid, valmistamise tehnikad, kaunistusviisid) omavaheline võrdlemine ning protseduuride kirjeldused.

Minu töö aluseks on uurimisobjektide ehk mänguasjade kirjeldused ning töö eesmärgiks on anda valikuline ülevaade Eesti Rahva Muuseumis, Tartu Mänguasjamuuseumis ja Tartu Linnamuuseumis asuvatest vaadeldava perioodi tekstiilsetest mänguasjadest, nende materjalidest, lõigetest ja valmistamisviisidest.

Andmete kogumiseks kasutan kirjeldavat vaatlust, mille käigus registreerin võimalikult palju informatsiooni uuritavate mänguasjade kohta ning üritan vastata järgmistele küsimustele:

*Mis ajal on ese valmistatud/kogutud?

*Millised on tekstiilse mänguasja möödud, lõiked, materjalid?

*Kas tehtud on inimesi või loomi-linde jäljendavaid lelusid?

*Kas uuritavate esemete põhjal on võimalik leida tüüpilisi kaunistusvõtteid?

*Tehnoloogia– kas on õmblemisel kasutatud masin- või käsiõmblust? Kumb meetod domineeris?

*Kas on kasutatud puitu, luid või muud lisamaterjali (näit. portselanpea, puidust käed-jalad)?

*Mida kasutati täitematerjalina?

Paralleelselt tähendaks see ka ajakirjade ja muustrilehtede läbitöötamist. Lisaks muuseumieksponaatide mõõtmised, vaatlused, kirjeldused, pildiline pool ja skeemid ning lõiked. Kuna ERMi esemekogu uurimiste-vaatluste kohta on väga ranged nõuded ja eeskirjad, püüan siiski esemete kohta maha võtta ka lõikeid.

Praktilise töö käigus peaks valmima ka mõned mänguasjad nende lõigete järgi. Esemetest saab tehtud originaalilähedased koopiajoonised. Suurt rõhku tuleks panna ka tööle vanade ajakirjadega. Lõpuks tooks välja esemete omavahelise võrdluse.

Andmete kogumiseks kasutan kirjeldavat vaatlust, mille käigus registreerin võimalikult palju informatsiooni uuritavate mänguasjade kohta. Oma töös kasutan info registreerimiseks tabelit, kus on iga eseme numbri kohta toodud välja eelpoolnimetatud kirjeldav informatsioon. Selliselt on hea esemeid omavahel võrrelda.

Vaadeldav seminaritöö on kvantitatiivse-kvalitatiivse orientatsiooniga empiiriline uurimus mis toetubki tööle allikatega praktilisel vaatlusel ja mõõtmisel.

2. MUUSEUMIEKSPONAATIDE KIRJELDUSED JA VÕRDLUSED

Andmete kogumiseks olen kasutan kirjeldavat vaatlust, mille käigus püüdsin registreerida võimalikult palju informatsiooni uuritavate mänguasjade kohta. Eemete puhul on kirjas kas nende oletatav valmistamise, kogumise või pärinemise aeg. Mänguasjad tabelis selle järgi siis umbkaudu ajalises järjekorras, alates varasemast. Tabel on abiks materjali esitamiseks ja paremaks jälgimiseks. Tabelis kõrvutiasetsevad esemed pole mõeldud omavaheliseks võrdlemiseks. Kokku uurisin 16 mänguasja.

Täitematerjalide osas olen palju oletanud. Juhul, kui nukul riided seljast ära ei käi, olen õmbluse vahelt piiludes või mõnest servast paistva kaudu oletanud materjali ja õmblemisviisi. Vaata ka lisa 1 olevaid fotosid koos viidetega fotode autoritele, lisa 5 olevaid originaalilähedasi koopiajooniseid ning lisa 2 asuvaid lõikeid ja jooniseid, mis olen esemete järgi töö käigus valmistanud. Iga lõike juures on graafiline joonistus esemest ning eseme muuseuminimetus.

1. TMMM 7334.2 Nukk valmistamisaeg teadmata

PEA ümbermõõt 22 cm, moodustub puuvillast sitsiriidetükist, läbimõõduga 19 cm. **Täidis** hästi tihe. Kaela imiteerib kaela ümber õmmeldud must trikotaažiriba. **Nägu** puudub.

KEREKS suvalistest linastest tükkidest **käsitsi** kokku õmmeldud 19 cm pikkune toru, mille ümbermõõt ülevalt on 22 cm ja alt 23 cm. Ülemine serv töötlemata, ulatub musta trikotaaži peale. Alumises servas paari pistega rõhutatud jalgevahe ning keretorust ulatuvad välja jalad.

KÄED puuduvad.

2. ERM A 558:38 Nukk, TORMA 19. saj keskpaik

PEA lame, suur, läbimõõduga 15 cm, kahest vahvelkoos kangast kokku õmmeldud. Pea tagumise osa külge kinnitatud takust juuksed. Taga punupats, seotud roosa lipsukesega. Vasakul juustes veel õhuke batistist lipsuke. **Nägu** värvidega pähe joonistatud.

KEREKS padjake, mis 2cm ulatuses allosas õmmeldud kaheks sääreks, kuhu otsa õmmeldud jalad. Sees pehme **täidis**. Nukk õmmeldud **käsitsi**.

KÄED 12 cm pikkused, õhukesest linasest, kahest osast käsitsi kokku õmmeldud.

<p>JALAD 22cm pikkused, õmmeldud samast sitsikangast kui peagi. Jalalõige koos päkaosaga ühes tükis, kahest ühesugusest osast, õmblused jäävad ette ja taha, väga tihedalt täis topitud.</p> <p>RIIDED: Seelik 52x14 cm valgest sitsikangast, allääres 1,5 cm laiune poepits, üleval servas tunnelis paelake. Masinal õmmeldud. Aluspüksid samuti valgest sitsikangast, all servades heegelpitsid. Esikeskjoonel ja selja- keskjoonel peen pesuõmblus. Esikeskjoonel 5 cm pikkune kinnise ava, pükste ülaseras 0,8 cm tunnel, kus sees sidumiseks pael. Masinal õmmeldud.</p> <p>Riided käivad seljast ära. Nukk õmmeldud käsitsi, rõivad lõigatud vanadest riideesemetest, mille masinõmblusi on ära kasutatud. Nuku pikkus 44cm.</p>	<p>Randmeid rõhutab kinnipoodud niit. Tugeva täidisega.</p> <p>JALAD 13 cm pikkused. Jalalõige koos päkaosaga ühes tükis, kahest ühesugusest osast kokku õmmeldud, õmblused jäävad ette ja taha. Kaltsu täis topitud.</p> <p>RIIDED: Pluusiks ühes tükis tumesinine riidetükk, õlgadelt kokku murtud. Sisselõigatud kaeluseava töötlemata, kroogitud. Kaelusesse sisselõigatud esikinnis jääb keskjoonest veidi vasakule ja on töötlemata servadega. Küljeõmblused 2 cm mõne pistega kokku õmmeldud, allääres pluusil samuti krookniit. Pluusi ees, kaeluses, narmendava kaelaauku katteks kinnitatud kirjust flanellist lipsuke. Seelik mingist vanast suuremast riideesemest lõigatud, türkiissinisest sitsist, kinnis vasakul ja suletav kahe trukikesega. Esiosal väike linane taskuke. Taskule ja seeliku alläärele tikitud sinise niidiga ristikesed. Seeliku all linane alusseelik, servad töötlemata, 26x7 cm. Papud samast kangast kui pluus, tallad nahksed. Papudel ülemiseks ärakeeratud servaks hall vilt, kaunistuseks kollased villasest lõngast tutikesed.</p> <p>Riided käivad seljast ära. Nukk õmmeldud käsitsi, ilmselt lapse poolt.</p> <p>Nuku pikkus 36cm.</p>
<p>3. TM_2904:8 Aj 1607:4 Nukk 1900-1920</p> <p>PEA keraamiline KERE õmmeldud tekstiilist, käsitsi, 5cm pikkune. KÄED, JALAD samuti keraamilised. RIIDED puuduvad. Nuku pikkus 10cm.</p>	<p>4. TMMM 7457 Nukk 20. saj I perioodist</p> <p>PEA portselanist. KERE pudelikujuline, heledapõhjaline roosiline kangas. Raske, täiteks tekstiil. KÄED, JALAD puuduvad. RIIDED puuduvad. Nuku pikkus 24cm.</p>

**5. ERM A 350:10 Nukk, TARTU
~1910**

PEAKS läbimõõduga 16 cm linane kangatükk, mis seest tugeva **täidisega**. **Nägu** pähe rtikitud siidiniitidega. **Juukseid** pole.

KERE 12x15 padi, küljeõmblustega.

KÄED 12 cm pikad, käsivarre ümbermõõt 7 cm, altpoolt 5,5 cm. Lõigatud ühes tükis, ühendusõmblus jääb käe alla.

JALAD 14,5 cm pikad. Jalalõige koos päkaosaga ühes tükis, õmblus jääb ette.

Kere, pea, jalad ja käed- kõik ühest jämedakoelisest linasest materjalist, **käsitsi** õmmeldud, **täiteks** tundub olema saepuru.

**6. ERM A 820:50 Kaltsunukk, IISAKU
~1920**

Nuku **PEAKS** kaks ovaalset labaselt kootud jämedakoelisemast linasest riidetükki, mis linase niidiga **käsitsi** kokku õmmeldud. Õmbluse vahelt paistab, et **täiteks** on kasutatud linast takku. Nuku esipoole tunneb ära vaevumärgatava **näo**joonistuse järgi (kaks sinist täppi silmadeks, punasega on edasi antud nina kuju ja suu, mis on väga kulunud). Pea on kaelalt kroogitud ning kinnitatud kereosa külge.

KEREKS on padjakujuliselt kokku õmmeldud 14x16 cm suurusega peast veidi peenekoelisem labane linane kangas. Tagumisel osal alumisest äärest ~2,5 cm kõrgusel, nuku pepu peal jäkuõmblus, mis tehtud õmblusmasinal. Kere padjake ongi **masinal** kokku õmmeldud, käsitsi ainult õlaõmblused.

PAREM KÄSI 12 cm pikkune, ühes tükis lõigatud, käealuse **käsitsi**õmblusega, mille näha käsitsi pisted musta niidiga. Käsivarre ümbermõõt 7 cm. Peopesa väga ära kulunud, **täiteks** (august paistmas) väga tihedalt topitud linane takk.

VASAK KÄSI 12 cm pikkune, toimselt kootud paksemast linasest kangast, rulli keeratud ning käe esiküljel rull linase niidiga **käsitsi** kinnitatud. Käsivarre ümbermõõt 7 cm.

JALAD on lõigatud kereosaga samast linasest kangast. Jalalõige on ühes tükis, ühendusõmblus algab kannast juurest, talla alt läbi, üle varvaste ning on pööratud kere külge kinnitamiseks veidi esiosasse. See õmblus on tehtud **käsitsi** linase niidiga. Parema jala esiosal paistab august linane takk **täitematerjalina**. Jalad on kere külge

<p>RIIDED: Kleit kirjust suurest sitsiriide tükist (32x23cm), mis õlajoonel ja kaeluses kokku kroogitud 9 cm peale. Seotud kaenla alt roosa batistist paelaga. Alläär käsitsi, peitpistega. Varruka otsad ~3 cm sisse keeratud ning 1,5 cm kõrgusel krookniit sees. Kaeluseks kroogitud pits, 19x2,5 cm. Alusseelik 28x14 cm linane kangas, alt palistatud 0,5 cm. Küljeõmblus paremal. Keha külge kroogitud.</p> <p>Riided käivad seljast ära (va. alusseelik). Nuku pikkus 33cm.</p>	<p>õmmeldud musta puuvillase niidiga hästi suurte pistetega.</p> <p>RIIDED: Kõik käsitsi õmmeldud. Nukul seljas pleegitatud labaselt kootud peenekoeline linane lühikeste varrukatega särk. Varrukad kroogitud, särgi alläär peitpistega. Varruka alumisel äärel, varrukasuul serv sissepoole ära pööratud ning sisse aetud krookniit. Särk ilma õlaõmblusteta, ühes tükis lõigatud. Särgikinnis jääb seljale. Kinniseks on lihtsalt töötlemata hõlma servadessee kummalegi poole tehtud 2 auku ning ülemistest aukudest on läbi seotud kunstmaterjalist sinine trikotaažriba. Pluusi kraeks on 2,5 cm laiuselt lõigatud rataskloššlõikeline sünteetilisest trikotaažist, vesihall kangas, mis pluusi kaelusesse kroogitud ning linase niidiga kinnitatud.</p> <p>Seelikuks kasutatud paksemat villast toimset sinist kangast kangast. Ette ja taha on sellikule õmmeldud valged siilud. Seelik ülevalt kroogitud. Seeliku ühendusõmblused heleda linase niidiga eelpistes õmmeldud ning alläär ~1 cm laiuselt ära pööratud ning kinnitatud heleda linase niidiga.</p> <p>Põlleks on roheline toimne hästi narmendav 10x3 cm villane lapike.</p> <p>Aluspüksid on õhukesest sitsiriidest, plekilised ja väga määrdunud. Ilmselt on sinine selliku kangas andnud märjaks saades värvi. Ülaservas, paelatunneliks on kitsas masinal palistus.</p> <p>Riided käivad seljast ära. Nuku pikkus 40cm.</p>
---	--

7. ERM A 509:5422 Nukk
rahvariietes
kogutud 1920

PEA lõikeks ilmselt suur kangatükk, millest peaks iseenesest kasutatud umbes läbimõõduga 22 cm. **Täiteks** takk. **Ilma näota**. Pea kangas õmmeldud kere külge eest ~1 cm, tagant peaaegu vööni. Kaela kuju on vormitud ümber kaela tugevalt kaks korda keeratud linase niidiga. Külgedelt mütsi alt on paistmas takust **juuste** jäänused.

KERE on õmmeldud **JALGADEGA** ühes tükis jämedakoelisemast toimsest linasest kangast. Kere õmblus jääb selja keskjoonele. Kere ümbermõõt 19 cm, pikkus 12 cm.

KÄTEKS 14 cm pikkused ja 7 cm laiused toruks õmmeldud suvalised riidetükid (parem käsi linane, triibulise koemustriga; vasak käsi puuvillasest vahvelkoos poekangast). Käe almsised õmblused 10 cm pikad. Käte kinnitused õmmeldud õlale, seljale ja esitükile enne pea õmblemist. Käsivarre ümbermõõt 5,5 cm. **Täidisena** paistab kaenla alt august takku.

JALGADE ümbermõõt 9 cm, pikkus 19 cm. Altpoolt lähevad jalad kitsamaks ning pahkluid on rõhutatud esiosas krookiva linase niidiga.

RIIDED: särk puuvillasest valgest sitsiriidest. Särgiks võetud 10,5x10,5 cm riidetükk. Esihölm 6,5 cm lahti lõigatud ning esihölmaga risti peaavaks 5,5 cm. Esihölma alläares ultusäär. Kaeluse esilõhik töötlemata, küljed õmmeldud kokku **käitsi**, eelpistes, õmblusvaru 0,5 cm. Varrukasuud lihtsalt maha pööratud, õmblemata.

Püksid mustast villasest labasest kangast, õmblused eelpistes, heleda linase niidiga. Vöökoht ja allääred töötlemata.

Kuub pükstega samast materjalist, seljast 5 cm pikkune lõhik ja külgedel 5 cm pikkused

8. ERM A 509:5421 Nukk
rahvariietes
kogutud 1920

PEA läbimõõduga 22 cm linane riidetükk, mille **täiteks** takk. Näoosale ette õmmeldud roosa siidikangas. **Ilma näota**. **Juuksteks** linane takk, juuksed kinnitatud keskosast ühtlase õmblusega ülevalt alla. Juuksed kahes punupatsis ning patside ümber punutud kollane ja punane kangariba.

KEREKS 10x14 cm valgest sitsikangast padi, **täiteks** takk.

KÄED 12 cm pikad, 6 cm laiusest sitsikangast pooleks keeratud, alt veidi kitsenev ning ühendus **masinal** õmmeldud, jääb käe alla.

JALAD 18 cm pikad, ümbermõõt ülevalt säärest 11,5 cm.

RIIDED: käised 25x11 cm linasest valgest kangast. Kaelaaukult kurrutatud seljaosa 5 cm peale, esiosa hõlmadel 2,5 cm peale. Õlg 4 cm. Esihölm ja alläär palistatud. Krae 9x1 cm. Varrukad 9 cm pikad, 6,5 cm laiad. Varrukasuud kurrutatud. Mansetid 5x0,4 cm, siduseks punane villane lõng. Mansetiserva tikitud tagid.

Pihikseeliku ülaosa 4 cm kõrgune, punasest villasest kangast. Kolmnurkne kaelus ja käävad kanditud lilla sitsiriidega.

Seelikuosa 19,5 cm kõrge, mustast villasest kangast, 1,5 cm laiustes voltides. Esiosas 3

<p>kaetud lõhikud. Esikinniseks paremal hõlmal sinisest villasest lõngast moodustatud aasnööpaugud, vasakul hõlmal neli kannaga metallnööpi. Varrukasuudesse õmmeldud paremale poolele ~1,5 cm laiused sinised sitsiriidest kandid. Kaela ümber nukul kallisseltsi rätist riba 2x25 cm, millel omakorda keskel veel jätkuõmblus. Kuuele seotud peale vöö, sinine-valge-punane-kollane-roheline, laius 1,3 cm, pikkus 37 cm. Sukad kootud valgest villasest kahekordsest lõngast, päris suka kujuga, koos kõigi vajalike kahandamiste ja kasvatamistega, isegi kand on ilusti välja kootud. Suka ninad on aga täis topitud, kuna nuku jalgadel pole päkaosa, kuid sukkadele käivad otsa veel nahast pastlad. Sukkadele seotud sini-valge-kollase-punase lõngaga punutud sukapaelad. Müts mustast sitsist, ühendusõmblus taga, pealagi ovaalse lõikega. Mütsil kaunistuseks punane sitsiriba, 2 cm laiune, millel kuldne šanellpael. Mütsi allservas kant ning müts kinnitatud pea külge heleda niidiga traagelpistes.</p> <p>Riided käivad seljast ära. Nuku pikkus 40 cm.</p>	<p>cm voltimata. Pahemal pool allääres 3,5 cm laiune valgest puuvillasest kangast toot. Alusseelik 15x17 cm, külgedel õmblused, nuku külge õmmeldud.</p> <p>Põll 13x16 cm, valgest puuvillasest kangast, allääres 0,5 cm laiune sik-sak pael.</p> <p>Säärised 10,5 cm pikkused, punasest villasest lõngast, silmkootud.</p> <p>Sokid 5 cm pikkuse sääreosaga, väljakootud kannaosaga, valgest villasest lõngast, silmkootud.</p> <p>Pastlad pruunist pargutud nahast.</p> <p>Pärja ümbermõõt 25 cm, kõrgus 4,5 cm. Kaetud punase puuvillase kangaga. Esitükil kaunistuseks klaashelmed. Tagumisel poolel 1,5 cm laiused punased paelad. Tagumise osa allääre küljes ripuvad siidpaelad.</p> <p>Riided käivad seljast ära. Nuku pikkus 45 cm.</p>
<p>9. ERM A 586:98 Kaltsunukk, KARKSI Valmistatud ~1925</p> <p>PEAKS on 10 cm läbimõõduga valge sitsitükk, kaelalt kroogitud. (Hariliku) pliiatsiga nägu pähe joonistatud. Täidis tundub väga tihe (takk).</p> <p>KEREKS ristkülikukujuline 9x6 cm padjake, mis ülaosast kroogitud ning peaga ühendatud. Kaelal ühenduskohale õmmeldud ~ 1,5 cm riba.</p> <p>KÄTEKS 6 cm pikkused sitsiribad rulli keeratud. Käed imepeenikesed, kõigest 2,5 cm ümbermõõduga. Rulli otsad mõne pistega</p>	<p>10. A586:98 kaltsunukule 3 kleiti Valmistatud ~1925</p> <p>ERM 586:102 valge kleit Õmmeldud õhukesest batistist, käsitsi, allääres 3 cm laiune masinõmmeldud kant (ilmselt jäänud riidetükile eelmisena kasutusel olevast riideesemest).</p> <p>Varrukaotsad ning kaelus keeratud ning iirisetaolise roosa jämedama niidikesega kinnitatud. Vöökohas samuti roosa sõlmitav krookniit. Rinnaesisele tikitud roosaga neli motiivikest.</p>

<p>käsitsi kinni õmmeldud. Ilma konkreetse käelabata.</p> <p>JALAD samuti sitsiriidest rulli keeratud 3,5 cm ümbermõõduga torud, 5,5 cm pikkused. Rulli otsad kinnitatud käsitsi mõne pistega. Jalad ilma konkreetse jalalabata. Jalatorud ühendatud kerepadja alumiste nurkade külge.</p> <p>RIIDED: seljas on nukul õhuke väikeste lilledega käsitsi õmmeldud sitsikleit. Kleit nahkhiirelõikeline ühes tükis lõigatud, õmblusteks ainult küljeõmblused. Allääres ~3,5 cm laiune broderiipits. Kaelas 22 cm pikkune ja ~1,5 cm laiune pits, hõlmal üle rinna risti säetud, otsad jäävad põlle alla. Kleit kaelusest kroogitud ning vöökohta sisse aetud krookniit. Varrukaotstes 1,5 cm laiused pitsid.</p> <p>Põll: 11x7,5 + allääres 2 cm laiune pits. Ülaääres 1 cm laiune tunnel, helepruuni niidiga masinaga õmmeldud. Põlle küljed polistatud masinõmblusega. Tunnelisse aetud linane jämedam niit.</p> <p>Pearätik paksem puuvillane töötlemata servadega sinise geomeetrilise trükimustriga riidetükk.</p> <p>Aluspüksid vöökohast kere külge õmmeldud. Aluspüksid lõigatud ühes tükis. Ühendatud käsitsi jalgevaheõmblusega ning selja keskjoonel õmblusega. Aluspükste sääreotsad on lõigatud sik-sak lõikega.</p> <p>Riided käivad seljast ära (va. aluspüksid). Nuku pikkus 16,5cm</p>	<p>ERM 586:101 sinise-valge ruuduline kleit Väga peenelt masinõmblustega õmmeldud, nn meremehekraega, ees kunstiidist kirju lipsuke ning allääres samuti samast lipsukangast 2 cm laiune pikendus ning sellele veel omakorda kirjust flanellkangast 2,5 cm laiune pikendus.</p> <p>Vööks ruudulisest kangast puhtaks õmmeldud ~6 mm laiune riba, millel küljel kaunistuseks ~2 cm laiune ruuduline riideriba, mis roosiks kroogitud.</p> <p>ERM 586:100 roosa kleit Roosast batistist kokku õmmeldud. Õlad ning vöökohta ühendusõmblus käsitsi eelpistes valge niidiga. Alumine osa ühes tükis, küljeõmblus ainult ühel pool. Ülemisel osal küljeõmblused ning ölaõmblused. Küljeõmblused masinal õmmeldud. Varrukasuus kirjust kangast töötlemata servadega kirjud kandid, 1 cm laiused (varrukasuu mõõt 5,5 cm). Allääres ultusäärega 1,5 cm laiune kirju serv. Kaelus harunenud, narmendav.</p>
<p>11. ERM 358:12 Kaltsunukk, noorik, SETUMAA Valmistatud ~1928</p> <p>PEAKS linane kangas, ~10 cm läbimõõduga. Raske ning täidis seest kõva.</p> <p>KEREKS 8,5 cm ümbermõõduga jämedakoeline linane kangas rulli keeratud.</p>	<p>12. ERM A 356:13 Kaltsunukk, noorik, SETUMAA Kogutud ~1929</p> <p>PEA 10 cm läbimõõduga, linasest kangast kokku kroogitud, täidis hästi raske ja kõva.</p> <p>KERE: 14 cm pikkune linasest kangast keeratud rull ümbermõõduga 11 cm. Kere</p>

<p>Kaela ümber on seotud ~1cm laiune linane ribake.</p> <p>KÄED puuvillasest kangast 5 cm pikkused, 1,5 cm laiused, seest täitmata, tühjad. Käte lõikeks ilmselt lihtsalt 3x5 cm kangas, mis kokku murtud ning laba osast ümaramaks õmmeldud. Ülemisest osast kinnitatud kahandades öla kõrgusele pihaosa rullile.</p> <p>JALAD puuduvad.</p> <p>RIIDED: Kleidiks paksem puuvillane khakiroheline kangas. Esiossa miskipärast 5 cm ulatuses lõhe lõigatud. Küljeõmblused ülaosast 2 cm lahti jäetud (käte jaoks). Kaelusest kroogitud nii seljatagant kui ka eest. Kaenla alt rinnale kinnitatud musta jämeda niidiga sinise-valge siiruviiuruline kivike. Allääres kaks rida punase villase lõngaga eelpisteid ning 1,5 cm kõrgusel erekollase villase lõngaga linnusilmapistes tikandiriba. Kleidi all, kaenla alt kinnitatud alusseelikuks khakiroheline sits 20x10 cm, küljeõmblus vasakul.</p> <p>Pearätiks 6x32 cm valge kangas, otsas 4 cm laiune värviline seto heegelpits. Nukul on ees valge põll, ääred töötlemata, niidikesega vöökohalt seotud.</p> <p>Vööks on seotud beeži-valge-halli linaste niitidega punutud pael.</p> <p>Nukk ja riided käsitsi õmmeldud.</p> <p>Riided ei käi seljast ära.</p> <p>Nuku pikkus 21cm.</p>	<p>osa tugevam, altpoolt, jalgade osa pehmem.</p> <p>KÄTEKS on sinisele kleidile õmmeldud linasest kangast, punase setu tikandi tükikesega kaunistatud (peitpistega kinnitatud) varrukad, mis jäetud seest täitmata (3,5x6,5 cm). Ilmselt on lõikeks üks 8x7 cm ristkülik, mis nurkadest on lihtsalt ümmargusemaks õmmeldud.</p> <p>JALAD puuduvad.</p> <p>RIIDED: Kaelusest selga kroogitud tumesinine sitsikleit. Ühendusõmblus (heleda linase niidiga) jäetud esiosasse. Alläär töötlemata. Sinisel kleidiosal abaluude kõrvale samast sinisest kleidisitsist õmmeldud 1 cm laiused ja 12 cm pikkused ribad rippuma. Rāti ots ja need kaks sinist riba seotud punase villase lõngaga vaheldumisi punudes vöökohale.</p> <p>Kleidile seotud põll, mis valmistatud ilmselt seto pearätist. Põllele tikitud valge tikand ning alläärde õmmeldud heegeldatud seto pits. Põlle paelteks põlle esiosale kinnitatud sinine villane lõng.</p> <p>Pearätiks on nukul 8 cm laiune ja 30 cm pikkune valge sits, mis pea ümber seotud punase villase heidega. Rāti otsas 4 cm laiune värviline seto heegelpits.</p> <p>Nukk ja riided käsitsi õmmeldud.</p> <p>Riided ei käi seljast ära.</p> <p>Nuku pikkus 18cm.</p>
<p>13. TMMM 4089 Tiiger Pärit 20. saj I veerandist</p> <p>KERE valmistatud jämedakoelisemast tuhmkollasest linasest labasest kangast. Triipudeks peale õmmeldud mustadest erinevatest kangastest ribad. Kurgu- ja kõhualune üle õmmeldud valge satiiniga ning satiini servaõmblustesse kinnitatud valge</p>	<p>14. PE 143 (Postimehe) karu ~1920ndate lõpp</p> <p>KERE valmistatud pruunist villasest toimsest kangast. Peopesad ja tallaalused üle õmmeldud pruuni sitsikangaga. Silmadeks nelja auguga valged särginööbid. Nina ja suu tikitud musta niidiga. Täidiseks kasutatud kaltsu ja ajalehti.</p>

<p>karvariba ~3 cm pikkune. Turja kõrgus 19 cm, kere pikkus 34 cm. Saba 19 cm x 6 cm. Masinal kokku õmmeldud. Triibud käsitsi seljale kinnitatud. Silmadeks punase niidi sõlmekesega keskelt kinnitatud 1,5 cm läbimõõduga oranž ring, millel beež kolmnurk, millel omakorda 0,8 cm läbimõõduga must nahkne ketas. Nina ja küüned musta niidiga tikitud. Suu tikitud punase ja musta niidiga. Täiteks arvatavasti saepuru.</p>	
<p>15. ERM A764:89 Koer, mänguasi Valmistatud ~1930</p> <p>Valmistatud kollakas- beežist linasest kangast, masinal kokku õmmeldud. Täidis tihke, raske. Sabaks ja kõrvadeks karvaga naharibad. Nina, suu ja küüned tikitud musta niidiga. Silmadeks plastikust valmistatud „pärisilmad“. Kaela ümber seotud kollane atlaspael. Pikkus 22cm, kõrgus 20cm.</p>	<p>16. TMMM 6208 Nukk Pärineb ~1930ndatest</p> <p>PEA ümbermõõt 38 cm, kõrgus 18 cm. Esialgu pea valmistatud valgest trikotaažist. Näopool üle kaetud nahakarva trikotaažiga (mõnest vanast sukast?). Näo kumerused hästi esile toodud tikkimispistetega (konkreetne nina, ninaaugud, silmanurgad, suu, põsed, otsmik, lohuke lõuas). Peente joontega maalitud nägu pähe liimitud (silmad, suu). Tagumisele pea osale suurust ja ümarust juurde antud marliga, mis vatti täis topitud ja suvaliste õmblustega kumerat vormi antud. Marli serva alla, näo kontuuridele kinnitatud ehtsa juukse välimusega materjal juusteks (vesilokid sees). KAELA täiteks kasutatud 19,5 cm ümbermõõduga pulka, mis hoiab kaela tugevana. Kaela pulk ulatub allapoole, kere sisse.</p> <p>KERE jämedakoelisest, linasest labasest kangast padi, 19x30 cm. Vöökohast küljeõmblustega taljeosa õmmeldud kitsamaks ning vöökohta rõhutatud veel ka 15 cm pikkuse sissevõttega selja keskjoonel. Rinnaümbermõõt 43 cm, vööümbermõõt 36,5 cm, puusaümbermõõt 45 cm. Täidis hästi tihe, kohati krõbisev, raske (kalts, ajalehepaber).</p> <p>KÄED valmistatud roosast „sulekotiriidest“, väga konkreetse lõikega, päris käe sarnane,</p>

	veidi küünarnukist kõverdatud, konkreetseid sõrmed. Käe alumine ja pealmine pool ühesama lõike järgi, peopesa ja käe pealse erinevused ja voldikesed on välja toodud pisikeste tikkpistetega. Täidiseks saepuru. JALAD samuti roosast „sulekotiriidest“, hästi tõetruud, küljelt rõhutatud põlvekohad ja pahklud sissevõtetega. Peale tikitud varbad. Talla all pisike sissevõte, mis rõhutab jala võlvikaart. Täidiseks saepuru(?). RIIDED puuduvad. Peas vaid mütsike , valgest flanellist, tagaosa alläär masinal palistatud, esiservas 0,5 cm mütsimaterjalist kant ja kandi vahele volditud siidipael. Mütsi kinnitamiseks nurkadesse õmmeldud 3x30cm heleroosa satiinpael.
--	--

Tabel 1

Muuseumites vaadeldud perioodil valmistatud mänguasjade hulgas leidis palju glasuuritud **portselanipeadega** ning **puust** või **savist** käte ja jalgadega nukke. Siinkohal tõin näitena kaks nukku, et näidata peade ja kerede erinevust. Tartu Mänguasjamuuseumi kogus olevatel arvukatel nukkudel on aga näha palju ühesuguseid soengud ja näoilmeid. Neid vabrikus valmistatud päid müüdi turgudel- laatadel päris edukalt.

Nukupead ilmusid käesoleva sajandi (20. saj) esimesel aastakümnel müügile laadal ja poes. Siis keha valmistati kodus saepurutäidisega ja õmmeldi rõivastus. (ERM KV, küsimusleht nr 99, lk 420)

Kere külge kinnitamiseks on portselanpea rinnakule jäetud augud.

Arvatavasti olid need portselanpeadega nukud siiski vaid jõukamate perede lastel.

Nende kõrval olid alati olemas lihtsad tited ja puped, millega mängisid vaesema rahva lapsed. Samal ajal, kui 19. sajandi nukutöösturid püüdsid üksteist üle trumbata nukkude elutruuduse ja kallihinnaliste tualettidega, hellitasid lihtrahva lapsed süles nartsudesse mähitud puupulka või riideräbalaist õmmeldud kaltsutitte. (Toomet 1997, lk 16)

Käesolevas töös uuritud tekstiilist mänguasjad on välimuse poolest väga omaloomingulised. Arvatavasti viitab nuku välimus paljuski ka tegijale, tema vanusele ja elukeskkonnale.

Töös uuritavate mänguasjade mõõdud ulatuvad 10cm- 67cm.

Materjalidena on kasutatud ilmselt seda, mis parasjagu käepärast oli.

Kehaosade valmistamisel on materjalidena kasutatud suuremalt jaolt kõikvõimalikku linast ja puuvillast kangast. Leidub nii kodukootud, kui poekangast.

Lõigetena on enamlevinud nelinurkne (ümmargune) kangatükk **peaks** keeratuna (esialgselt vanasti võetigi lihtsalt nelinurkne tükk riiet, mis kaelalt kokku kroogiti ning lisakaelalapiga vormiti nukule kael).

Suurest riidetükist käristati väike neljakandiline tükk, millesse pandi väikesi riidetükke sisse-keerati kokku- sellest sai nukule pea. Kael pidi olema nii pikk, et ulatuks keresse- kaela seoti riideriba. (ERM KV, küsimusleht nr 99, lk 120)

Kereks õmmeldi ristkülikukujuline padjake, **käed** on toruks õmmeldud või rulli keeratud kangast ning **jalad** enamjaolt päkaosaga ühes tükis lõigatud.

Näod kas puuduvad (on kulunud?), on lapsekäega pähe joonistatud (ERM A558:38, lisa 1, foto 2) või on niidiga tikitud (ERM A350:10, lisa 1, foto 5). **Juusteks** on palju kasutatud linakiudu.

Enamjaolt on nukud **käsitsi** kokku õmmeldud. Mõne eseme puhul võib isegi täheldada, et selle on valmistanud laps (ERM A820:50, lisa 1, foto 6).

Väiksemate mänguasjade **täitematerjalina** on palju kasutatud takku, loomade ja suuremate lelude puhul saepuru, kaltsu ja ajalehti. Vähem on kasutatud vatti. Saepuruga on eriti hea anda mänguasjale õiget vormi. Peade täiteks on kasutatud ka märjakstehtud tuhka või kive (? ERM A 356:12, lisa 1, foto 11; ERM A 356:13, lisa 1, foto 12).

Riided on nukkudele õmmeldud suures osas ilmselt vanadest riideesemetest (TMMM 7334.2, lisa 1, foto 1) kuna tihti kohtas mõnel algusest lõpuni käsitsi valmistatud nuku riietel mõnda masinal õmmeldud detaili: kas allääre palistus, põlleserv, seeliku v. püksi vöötnel. Ära on kasutatud ka vanade riideesemete **tikandeid** ja **heegelpitse** (ERM A 356:12, lisa 1, foto 11; ERM A 356:13, lisa 1, foto 12).

Lisakaunistusvõtetena on kasutatud kõige enam tikandit (ERM 586:102, lisa 1, foto 10; ERM A 558:38, lisa 1, foto 2 ning loomade ninad, suud, küüned). Ka loomade puhul on detailidega ohtralt tegeletud (TMMM 4089, lisa 1, foto 13 tiigri kõhualused karvad, peened käsitsi pealeõmmeldud triibud, detailiderohked ja tõetruud silmad).

Lõigete poolest on riided üldjuhul hästi lihtsad ja algelised. Samas rahvariietes nukkude (ERM 509:5421, lisa 1, foto 8; ERM 509:5422, lisa 1, foto 7) rõivad on jällegi valmistatud

väga tõetruult ning viimse detailini lihvitult (käiste mansetiservas tikitud tagid; sukad päris suka kujuga, koos kõigi vajalike kahandamiste ja kasvatamistega, isegi kand on ilusti välja kootud; punutud on võid ja sukapaelu; tõetruult valmistatud nahksed pastlad; detailiderohke pärg jne).

Üldjuhul saab nukke ka riietada. Harva on riided nukule külge õmmeldud (ERM A 356:12, lisa 1, foto 11; ERM A 356:13, lisa 1, foto 12).

Mööttude poolest on kaltsunukud suhteliselt väikesed ja käepärased mängimiseks. Väikese mõõdu plussiks oli ka see, et materjali kulus vähem.

Kaltsutited tehti väiksed, nii et neile ainet, tite hilpe jätkus. (ERM KV 638, lk 53)

Pisemad olid pigem pisikeste portselanpeadega nukud.

Nuku proportsioonidele pole eriti rõhku pandud. Pea ja kere suhe on tihtipeale paigast ära. See-eest loomade puhul on proportsioonidega palju vaeva nähtud (ERM A764:89, lisa 1, foto 15; TMMM 408, lisa 1, foto 13).

Antud seminaritöös uuritud mänguasjade kohta valmistatud **lõiked** on näha lisa 2. Lõiked on ilma õmblusvarudeta.

Kui nuku peaks on minu lõigetes kasutatud ümmargust riidetükki, võiks selle ringi kangast välja lõigata tunduvalt suurema või nelinurkse. Ülejäänud kanga saab siis juba lihtsalt kere sisse toppida ning sel juhul jääb nukul kael tugevam, kael jääb paremini kandma.

3. MÄNGUASJADE VALMISTAMISE ÕPETUSED VANADEST AJAKIRJADEST

Käesoleva seminaritöö jaoks olen otsinud välja tekstiilist mänguasjade valmistamisõpetusi ja lõikeid 20. saj. alguse ajakirjadest „Eesti Naine“ ja „Taluperenaine“. Ajakirju käisin uurimas Eesti Rahva Muuseumi Raamatukogus ja Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Eesti vanim naisteajakiri on „Eesti Naine“, naiste ja kodude ajakiri, mille esimene ilmumisperiood oli 1924-1940. „Eesti Naise“ esimene number ilmus 1924. aasta mais ning oli pühendatud teisele ülemaalsele emadepäevale. 1940-1945. aastail oli ajakirja ilmumises paus, hiljem jätkas uuesti ilmumist.

„Taluperenaine“ oli aastatel 1927-1940 ilmunud kodumajanduse ja kodukultuuri ajakiri, mida andis Tartus välja Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. Tolleaegses Eestis "Taluperenaisest" kujunes kõige suurema tiraažiga ajakiri.

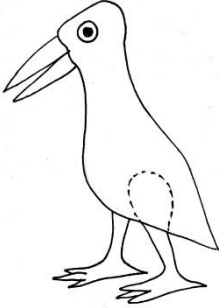

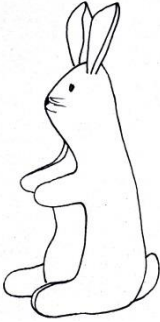
Neis ajakirjades leiab põnevaid ja asjalikke nõuandeid põllumajandusest, taimekasvatusest, tootlustamisest, lastekasvatusest, kodukaunistamisest, moest ja rõivastusest ning käsitööst. Ajakirjadega käib kaasas ka lõikeleht.

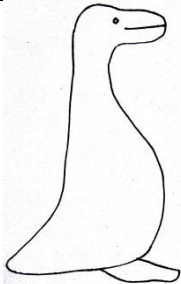
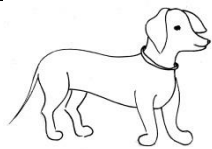

Minu teemaga seotud eesmärgiks on teha kindlaks uuritaval ajavahemikul valmistatud mänguasjade kasutatud materjalid, võtta maha nende mänguasjade lõikeid ning kirjeldada ja jagada valmistamisõpetusi. Mänguasjade valmistamisõpetused on kantud tabelisse 2 ajalises järjekorras, alates varasemast ajajärgust. Tabelisse olen kandnud originaaltekstid toleaegetest ajakirjadest. Kindlasti on mõned mänguasjad ajakirju lapates ka märkamata jäänud ning välja olen jätnud ka need mänguasjad, millele pole lõikelehe puudumisel lõiget maha saanud võtta. Kuna vaadeldavad lõiked osaliselt väga kehva kvaliteediga, on kindlasti ka paljud vastasmärgid ja märgistused märkimata jäänud.

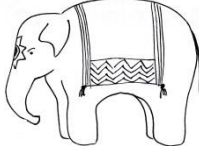
Kokku kogusin 23 lõiget. Ühe mänguasja kohta oli õpetusi jagatud koguni kahes ajakirjas (mänguasi nr 7, kodujänes).

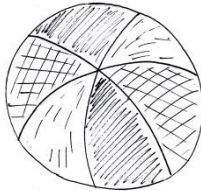

Iga eseme juurde olen joonistanud ajakirja foto järgi graafiliselt ka pildi esemest.

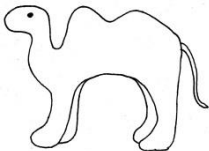
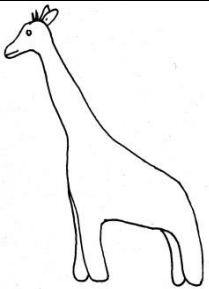
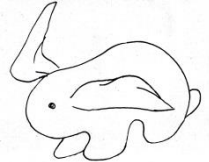
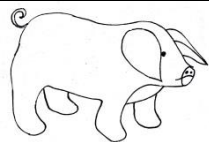
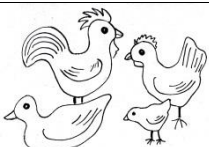
Lisas 3 on mänguasjade lõiked 1924-1930 a. ilmunud ajakirjadest.

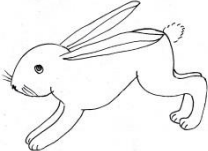
	<p>1. RONK</p> <p>„Ronk õmmeldakse mustast plüüshist, nokk ja jalad kollasest villasest riidest. Kehaosad lõigatakse kõik kahekordsest plüüshist. Jalad ja nokk kollasest, ka kahekordselt. Osad õmmeldakse kokku ja täidetakse kõvasti saepuruga. Jalgadesse pannakse tugev traad ja kinnitatakse nad siis keha külge. Silmad tehakse valgest ja punasest kalevist, must pärl keskel. Nokale pannakse sissepoole punane riie.“ (Eesti Naine 2/1925, lk 18)</p>
	<p>2. NUKK (ja PAPUD)</p> <p>„Tugevast puuvillasest riidest valmistatud nuku keha täidetakse kõvasti saepuru, puuvilla, takkude või paberiga. Lõike 3 ja 4 eeskujul õmmeldakse mõlemad jalapooled kokku ja siis kummalegi jalale tald (lõige 5) alla. Umbes 20 sm pikkune, keskelt juuksenõela moodi paenutatud, traat pistetakse märgitud kohalt läbi, kuhu kõvemaks peatuseks veel papist või nahast rattake (lõige 6) juurde lisatakse. Jala täitmisel tuleb tähele panna, et see ratas kõvasti vastu seesmist jalapoolt jääks. Siis õmmeldakse avaus üle ääre kinni. Nüüd kinnitatakse jalad keha külge. Viimsel (lõige 1) on enne ainult volt ja alumine äär kokku õmmeldud. Märgitud kohalt pistetakse traat sissepoole jällegi läbi lõikes 6 märgitud rattakese ja kõvasti selle taha keerutatakse traat sõlme. Et jalad tarvilikult kõvasti keha küljes asuks, keerutatakse nende mõlemate traadi otsad tangidega keskelt ühte. Selle järele õmmeldakse esimene õmblus kokku, täidetakse keha ja suletakse siis üleääre õmmeldes avaus. Nüüd õmmeldakse käed kokku ja tikitakse, enne täitmist, märgitud joonte järele sõrmede kohalt läbi. Käte ülemine äär pannakse nii volti, et * ja` teineteise peale langevad ja kinnitatakse siis keha külge. Kui nukk niikaugel, kinnitatakse lõpuks märgitud kohtadele tselluloid nuku pea. Väikesed kolmnurga taolised sakid lõikeis näitavad, missugused osad kokku tulevad õmmelda. Nuku pikkus ilma peata on 23 sm.“ (Eesti Naine 12/1925, lk 322)</p>
	<p>3. MÄNGU JÄNES</p> <p>„Jänes koetakse lõigete järele pehmest hallist, pruunist ja walgest karu märgiga zefiir lõngast (kõlbab ka inglislõng) ja kraasitakse siis metall harjaga ehk kraasidega karvaseks. Kui kudumine raskusi teeb, siis võib jänese ka mõnest pehmest karvasest riidest teha. Enne lõigatakse lõigete järele woodritükid välja, õmmeldakse kokku ja topitakse täis, alates pääst ja jalgadest ja lõpetades kerega. Täite materjaliks võivad olla takud ehk n.n. kapok (taime kiud). On woodrist loom täis topitud, siis õmmeldakse koetud tükid üleloomispistel kokku. Walge woodriga kõrvad ja saba tulevad siis külge õmmelda, kui loom valmis. Silmadeks 2 saapanööpi. Suu ja nina õmmeldakse lihawärwi lõngaga. Habe on walgest lõngast.“ (Taluperenaine 9/1927, lk 96)</p>

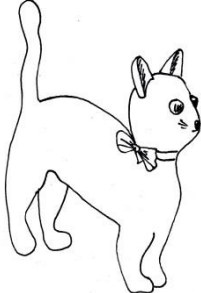

	<p>4. PARDIKENE</p> <p>„Pardi kere kõrgus on 15 sm. Keha koetakse walgest zefiirlõngast, nokk ja jalad kollased. Kudumine alustatakse pääst. Keha jaoks kootakse 2 ühesugust tükki, jalgade jaoks 4. Seda lindu võib ka riidest teha. Pikem valmistamise seletus „Taluperenaises“ nr. 3, lhk. 96, mängujänes.“ (Taluperenaine 12/1927, lk 204)</p>
	<p>5. KOER</p> <p>„Koera kujund tuleb üleni lõigata välja 2 eksemplaris, mille juures risti kõhujoont arvesse ei võeta. Siis lõigatakse kõhutükk ---- joonest saadik eraldi kahekordsest riidest, mille juures ---- joon on riide murdjooneks. Sellest saab siis koera kõhualune, mis jääb kereks. Päätükk tuleb kahekorra pandud riidest lõigata ja kokku õmmeldes * punktiniisse panna. Kõrv tuleb 2 kordselt lõigata, nii et üldse 4 tükki vaja. Siis õmmeldakse ta ** juurde pää külge. Kõhu õmblus jäetakse senni lahti, kui loom on täis topitud. Et jalad kõvemad saaksid, tuleb neile kõveraks painutatud traadid sisse panna: üks kõver traat esimestele ja teine tagumistele jalgadele, risti kehast läbi. Kõhu alla võib pikuti traadi panna. Silmad tehakse pärlitest.“ (Taluperenaine 12/1927, lk 204)</p>
	<p>6. NUKK (Pükssärgiga)</p> <p>„Nuku lõige D D3 ja D4 õmmeldakse kokku ja jäetakse ülalt lahti. Topitakse vati või kapokiga täis ja modeleeritakse vastavalt keha vormile. Samuti topitakse täis jalad ning käed. Jalad õmmeldakse pärast toppimist ülalt kinni ja õmmeldakse väikeste pistetega keha külge. Käte juures nõuavad sõrmed erilist täpsust õmblemisel. Nimelt tikitakse nad pahemalt poolt lõikel märgitud jooni mõõda korralikult masinal läbi pööratakse siis ümber ja topitakse mingi pulgaga randmeni täis. Randme kohalt õmmeldakse kord masinal läbi ja topitakse siis edasi. Käsi ei tule mitte otsekohe keha külge, ta kroogitakse natuke ülalt otsast ja ümmeldakse kahekordselt lõigatud pikenduse D7 külge, mille abil siis käsi keha külge kinnitatakse; kinnitamise koht on kehalõikel ära märgitud. Selle pikenduse abil omandab käsi liikuvuse. Pää esi- ja tagapool õmmeldakse kokku, kusjuures kaelale ees kaks volti, taga üks volt sisse õmmeldakse. Et pää kõvem saaks, täidetakse ta seest, otse riide vastu, märja siidipaberiga, keskele võib vatti tarvitada. Pää tuleb hästi vormida. Silmad tikitakse sinise niidiga, ripsmed ja kulmud pruuni villasega, huuled ja nina punasega. Kõrvad ja lõug õmmeldakse, nagu pildil näidatud, villase lõngaga. Kaela kroogitakse nüüd alt natuke, pistetakse kehasse ning õmmeldakse väikeste pistetega kinni. Ka särgi lõige on lõikelehel antud. Nagu lõigetest näha, on nukk võrdlemisi suur.“ (Eesti Naine 1/1928, lk 19)</p>

	<p>7. KODUJÄNES</p> <p>a)“Osad B1 ja B5 tulevad kahekordselt lõigata, ülejäänud osad neljakordselt. Riideks tuleb võtta pehme villane, näiteks flanell või kodukootud riie. Jänese keha tuleb tagant täis toppida ja siis saba külge õmmelda. Ka kõik teised osad, pääle kõrvade, tulevad kõvasti toppida ja korralikult keha külge õmmelda. Jalgade kui ka kõrvade külgeõmblemise kohad on kehalõikel ära märgitud. Suujooned tulevad tikkida, silmadeks õmmelda ümmargused läikivad nõõbid. Värviline siidpael, mida lapse rõõmuks sagedasti vahetada võib, kaela kõita.” (Eesti Naine 1/1928, lk 19)</p> <p>b)“Kõrgus umbes 18, pikkus 37 sm. Valmistada valgest või roosast flanellist, sametist või plüüšist. Eriti ilus, kui saba jaoks tarvitada valget nahka. Kõrvad vooderdatakse seespoolt valge või lihakarvalise siidiga. Silmadeks punased klaasnõõbid. Suu õmmelda lõngaga. Kaela kõita siidipael.” (Eesti Naine 8/1932, lk 248)</p>
	<p>8. KASS</p> <p>„Kass on tehtud pehmest willasest riidest ehk flanellist, tarvitades seejuures heledat ja tumedat tooni. Esiteks õmmeldakse walmis kere, pää ühes kõrvadega ja saba. Topitakse siis täis ja õmmeldakse kokku. Jalgadesse võib puupilpad toeks panna. Kaela ja kere jätkukoha katab kaelasolev pael.“ (Taluperenaine 4/1928, lk 159)</p>
<p>Ajakirjas ilma pildita</p>	<p>9. NUKU KEHA</p> <p>„Nuku keha koosneb kere, käte ja jalgade lõigetest. Kere lõikeid on kaks: esitükk ja seljatükk. Keretükid, jalad ja käed õmmeldakse kokku, kusjuures tuleb jätta mõni õmblus natuke lahti. Selle järele topitakse kehaosad täis, tarvitades täitematerjaliks puuwillu, räbalaid jne. Käte ja jalgade ülemisi otsi, mis tulewad õmmelda kere külge, ärgu topitagu liig täis, wastasel korral ei anna nukk painduda neist kohtadest. Nuku kerele õmmeldakse otsa ostetud pää.“ (Taluperenaine 11/1928, lk 379)</p>
	<p>10. MÄNGUELEWANT</p> <p>„Kõik kehaosad õmmeldakse märkide järele kokku, täistoppimiseks jäetakse seljaõmblusest natuke lahti. Topiseks tarvitatakse saepuru või aganaid. Jalatallad ja loti põhi tehakse papist ja tõmmatakse riidega üle. Kõrwad on kahekordsest riidest. Täht õmmeldakse üleloomispistel otsa ette. Silmadeks on väikesed kuul-nõõbikesed. Saba on kahekordsest riidest, ots ribadeks lõigatud. Elewandi võib asetada ratastega lauakesele, nii et teda saab järele wedada. Materjaliks tumehall park või ahwinahk, sadulatekk ja täht punane.“ (Taluperenaine 12/1928, lk 426)</p>

	<p>11. KARU</p> <p>„See on armastatud mänguasjaks lastele ja ei maksa, kui riiet kodus peaks olema, mitte midagi. Töövaevgi on väikene. Harilikult valmistatakse niisugust karu valgest või pruunist plüüšist, aga moe järele käies võiks teda valmistada ka igast teisevärvilisest riidest. Lõige B koosneb üheksast osast. Kõik üksikud osad tulevad ühes voodriga pahemalt poolt kokku õmmelda, jättes lahti ainult otsa, kust toppida tuleb ja kust ühtlasi see osa teise külge õmmeldakse. Veel enne toppimist õmmeldagu kaks kinganööpi silmadeks pähe. Siis topitakse üksikud osad kõvasti saepuruga täis. Käpad tulevad jämeda lõnga või nõöri abil paarikaupa nii keha külge kinnitada, et nad liikuva oleksid. Nõöri otsi võiks ka kinganööbi abil lõpetada, lihtne väike sõlm üksi tõmbuks kergesti riide sisse ja käpad tuleks nii lahti. Kui karu terveni valmis, siis tikitagu veel musta lõngaga nina, suu ja käpaküüned. Nina ja käppade alt võiks plüüži karvad ära raseerida. Ei peaks pää külgeõmblemine hästi õnnestuma, siis köidetagu pael ümber kaela.“ (Eesti Naine 12/1928, lk 283)</p>
	<p>12. PALL</p> <p>„Lõige A tuleb juure lõigata kuus korda kas kahe- või kolmevärvilisest riidest. Riie peab olema tugev, aga siiski vähe elastne. Õmblusjagu tuleb juurde lisada. Kui kõik osad kuni viimse õmbluseni masinal kokku õmmeldud, tulevad õmblused hästi ära pressida ja pall väikeste räbalatega kõvasti täis toppida ning tihedate pistetega kinni õmmelda. Pärast vormitakse pall käte vahel hästi ühtlaseks. Sama lõike järele võib loomulikult ka vähemat või suuremat palli teha ja nii mitmekesistes värvides kui soovitakse. Ka nahast võib teda valmistada. Kui tipud all ja ülal ilusad ei peaks tulema, siis võib väikesed ümmargused tükid sinna päälle õmmelda.“ (Eesti Naine 12/1928, lk 283)</p>
	<p>13. PART</p> <p>„Kehaosa D1 tikitakse enne lõikel antud joonte järele jämeda lõngaga sämp- ning varrepistel valmis ja õmmeldakse või maalitakse ka silmad. Nüüd tepitakse mõlemad pooled pahemalt poolt kokku ja jäetakse ainult all tükike ümberpööramiseks lahti. Siis topitakse keha villaste lappide, kapoki või vatiga võrdlemisi pehmelt ja õmmeldakse lõplikult kinni. Noka jaoks lõigatakse ülemist (D2) kui ka alumist (D3) osa kumbagi kahekordselt, sisustatakse pehme papiga ja murtakse pikkuses natuke kumeraks. Keel, D3, jääb ilma papita, lõigatakse aga samuti kahekordsest riidest. Kõik need kolm osa õmmeldakse pardi pää külge kehalõikel antud joonte järele. Ujumisnahku lõigatakse kummagi jala jaoks kaks. Nahad õmmeldakse kõigepäält pahemalt poolt äärtest kinni kuni ülemises otsas märgitud jooneni. Siis pööratakse parem pool välja. Nüüd tepitakse antud joonte kohalt veel läbi ja lükatakse nendesse tepitud kohtadesse, mõlematesse äärtesse ja keskele, ärapõlenud tikud. Nüüd tepitakse ka kitsast otsast risti läbi. Ülejäänud osa topitakse vatti täis, õmmeldakse kinni ja kinnitatakse keha külge.“ (Eesti Naine 12/1928, lk 283)</p>

	<p>14. KAAMEL</p> <p>„Kaameli kere lõige koosneb kahest poolest, milletele lisaks tulevad kiilud esimeste ja tagumiste jalgade vahel ja tallad. Kaela juures ja küürudel tuleb riidet krookida või koomale hoida, nii et saaksime tarviliku kumeruse. Materjaliks sobivad hästi vanad pruunid sukasääred, sest need annavad hästi venida. Taldadele pannakse papitükid sisse, et loom seisaks püsti. Varbad, suu, silmad ja kõrvad õmmeldakse lõngaga. Kere õmmeldakse kokku, kõhu alt jääb lahti. Loomadele võib teha traat „luustiku“ toeks. Täidetakse vatiga, takkudega, või mõne muu sarnase materjaliga. Siis õmmeldakse kõhuõmblus kinni.“ (Taluperenaine 12/1929, lk 390)</p>
	<p>15. KAELKIRJAK</p> <p>„Tehakse umbes samuti, kui kaamelgi. Materjaliks on liivakarva sukasäär, millele maalitakse pruun muster riide- või vesivärviga. Vorbud, silmad ja suu õmmeldakse musta niidiga. Sarved nikerdatakse puust.“ (Taluperenaine 12/1929, lk 390)</p>
	<p>16. JÄNES</p> <p>„Tehakse valgest või hallist parhist või plüüšist. Kõhualune ja sabaauk jäetakse esiti lahti. Saba topitakse eraldi täis ja õmmeldakse kerele külge. Kõrvad vooderdatakse roosa voodriga, seatakse volti ja õmmeldakse vastaval kohal päa külge. Silmad on punastest pärlitest.“ (Taluperenaine 12/1929, lk 390)</p>
	<p>17. MÄNGUPÕRSAS</p> <p>„Materjaliks tuleks tarvitada kas valget, roosakat või ka mõnd tumedamavärvilist paksemat riidet. Lõikeosad 1 ja 2 tulevad lõigata kaks korda ja lõige 3 neli korda, sest kõrvad peavad olema kahekordsest riidest. Lõiked tulevad kokku õmmelda nii, nagu näitavad väikese joonise märgid. Lõikamisel õmbluse jagu juure lasta. Saba võib riidest kõvasti kokku rullida, niidiga kinni õmmelda ja siis rõngasse käänata. Punase niidiga tuleb piirata kärsa ülemine poolkaar ja õmmelda suu, kuna ninasõõrmed tuleksid teha musta niidiga, et nad rohkem välja paistaksid. Silmadeks väikesed ümmargused nõõbid, kuid nende puudumisel võib ka õmmelda.“ (Eesti Naine 2/1930, lk 57)</p>
	<p>18. KUKK, KANA, KANAPOEG JA PART</p> <p>„Nimetatud mänguasjad tuleks teha kas valgest või mõnest värvilisest paksust riidest, mille värvus nimetatud lindudele sobib. Praktilisem on muidugi viimane. Kuke kirjeldis: lõige A tuleb lõigata kaks korda, siis mõlemad pooled pahemalt poolt kokku õmmelda ja kõhu alt umbes 6 cm lahti jätta. Kui kuju ümber pööratud, tuleb sappa sabakujuline papp asetada (sabast vähe väiksem), nagu lõikel A punktiiriga märgitud. Sel papil on see ülesanne, et saba täistoppimisel ümmarguseks ei läheks vaid oma loomuliku kuju alal hoiaks. Vaba ruum, mis siis papi ja riide vahele jäänud, tuleb saepuruga</p>

	<p>täita, sel moel valmistatud saba annab õige loomuliku kuju. Kui kukk üleni saepuruga täis on topitud, tulevad traadist jalad sisse asetada, sest siis ei hakka jalad logisema. Hiljem tulevad jalad kollase niidi- või lõngaga ümber mässida. Alus D tuleb nii alla õmmelda, et jalad üksteisest vähe eemale jäävad (alus läheb läbi jalgade vahelt). Hari ja lõpused tulevad punasest kalevist või mõnest muust riidest, mis ei hargne. Kui kukk valmis, võib tiiva- ja sabasuled värviliste niitidega päale õmmelda. Silmadeks võib tarvitada saapa nõöpe.</p> <p>Samuti kui kukk, tuleb valmistada ka kana ja kanapoeg, viimase jalad tuleksid ainult peenemast traadist. Ka kõhu alt tuleb vastavalt aluse pikkusele vähem lahti jätta.</p> <p>Ka pardi valmistamine ei lähe eeskirjeldatud lindude valmistamisest lahku. Et pardi alus kõva oleks, tuleb lõike B järele kõvast papist alus lõigata ja siis riidega üle tõmmata. Nokk tuleb punase niidiga üle õmmelda.</p> <p>Kõikidele lõigetele tuleb õmbluse jagu juurde lasta.</p> <p>Selliselt valmistatud mänguasjad on väga ilusad ja praktilised ning ületavad hoolika valmistamisviisi juures kindlasti oma kenaduselt nii mõnedki poest ostetud kallid mängukannid.“ (Taluperenaine 3/1930, lk 88)</p>
	<p>19. KARU</p> <p>„Karu tehakse sametist, plüüšist või kalevist. Pää ja küljetükkide kokkuõmblemine on sama, mis jäneselgi. Samuti ka täistoppimine. Pää maalitakse ja õmmeldakse nii nagu vaja, silmadeks pannakse nõöbid, varbad õmmeldakse musta lõngaga. Taldadeks võiks võtta ka kindanahka. Kui pääd tahetakse ka liikuma panna, siis topitakse pää üksikult täis, samuti ka kere; kaela avaus kroogitakse kokku ja kaetakse riidega üle tõmmatud pappkettaga. Kummagi ketta küljes on traadist aasad, mis omavahel ühendatakse, s. t. üks aas on valmis, teise ketta traadi ots pööratakse alles siis aasaks, kui ta eelmisest on läbi pistetud. Muidugi peavad aasad olema hästi lühikesed. Samuti tuleksid ka jalad liikuvalt kehaga ühendada.“ (Taluperenaine 4/1930, lk 115)</p>
	<p>20. MÄNGU JÄNES</p> <p>„Keretükid õmmeldakse esi- ja tagakäppade sisemiste pooltega märkidele vastavalt kokku; kerel jäetakse tükike õmmelust täistoppimiseks lahti. Päätükid õmmeldakse esmalt isekeskis kokku ja alles siis kere külge. Tagumiste jalgade jaoks pannakse traat sisse; kere topitakse kõvasti täis. Kõrvad vooderdatakse heleda voodriga, pannakse traat sisse ja õmmeldakse pää külge. Sabakene õmmeldakse pahupidi kokku, topitakse täis ja kinnitatakse keha külge. Silmadeks pannakse portselan-nõöbid; suu õmmeldakse roosa siidiga ja habemeks pistetakse paar harjast või jõhvi. Jänese materjaliks on valge või pruun plüüš või parh.“ (Taluperenaine 4/1930, lk 115)</p>

	<p>21. MÄNGUJÄNES</p> <p>„Jänese valmistamiseks tuleks tarvitada kas valget ehk halli plüüsi ehk mõnd muud paksu karvast riidet. Lõikeosad 1, 2 ja 3 tulevad lõigata kaks korda. Lõige 4 neli korda ja lõige 5 üks kord. Lõikamisel õmbluse jagu suurema tagavaraga juurde lisada. Et jalad mitte liig laiali ei lähe, tulevad nad traatidega ühendada. Et tagumiste jalgade vahel loomulik süvend saaks, tuleb kõhuosa alumine jagu keskjoont kaudu kahest kohast nõoriga traatvaasa külge kinnitada. On jänese täis topitud, õmmeldakse alus alla, saba taha ja kõrvad pähe. Silmadeks ümmargused nõõbid, (saapanõõbid) suu, nina ja vurrud niidiga õmmelda.“ (Eesti Naine 4/1930, lk 117)</p>
	<p>22. MÄNGUKASS</p> <p>„Kiisu“ tuleks õmmelda kas valgest ehk hallist paksust riidest, kuid soovi korral võib ta teha ka mustast. Lõikeosad 1,2 ja 4 tulevad lõigata kaks korda, lõige 3 üks kord ja lõige 5 neli korda (kõrvad on kahekordsest riidest). Lõikamisel õmbluse jagu juurde lisada. Soovitav oleks lõige riidele kopeerida ja siis täpselt joont mööda kokku õmmelda. Et kassi jalad võrdlemisi peened, siis on soovitatav panna jalgadesse traadid. Et saba korralikult püsti seisaks, tuleks ka sabasse panna traat. Hiljem, kui kass juba valmis, õmmeldakse ümmargused nõõbid (saapanõõbid) silmadeks, suu, nina ja vurrud tulevad niidiga õmmelda, ja „Kiisu“ ongi valmis. Soovikorral võib „Kiisule“ veel lauake väikeste puust ratastega alla panna.“ (Eesti Naine 5/1930, lk 151)</p>
	<p>23. AHV (42 sm kõrge)</p> <p>„Ahv tehakse pruunist plüürist, sametist või koguni parhist. Alumist kereosa ja saba on üks tükk, nägu, lõug (alumine) ja suu lõigata 1 kord, kuid murdjoonega, teisi osi on kõiki kaks tükki, päale kõrvade (4) ja pappketaste, millest kumbagist tuleb lõigata 4. Päätükkidel õmmeldakse voldid sisse, siis õmmeldakse nad isekeskis kokku. Samuti õmmeldakse isekeskis kokku nägu ja alumine lõug- mõlemad siledast riidest, näiteks kalevist. Suu jaoks tehakse sisselõige ja pistetakse punane riie sisse. Hambad õmmeldakse lõngaga päale; silmade jaoks tehakse ka sisselõiked, sisselõigete kohta pannakse vastava värviline riidetükike alla, augu ääri ära pöörates. Siis õmmeldakse pää ja näotükid kokku. Kokkuõmblemisel õmmeldakse ühte ka naha riba (habe). Kõrvad õmmeldakse vastavasse kohta pää külge. Kõrvad on kahekordsest riidest. Siis õmmeldakse keretükid kokku. Selja päält jäetakse osa õmblust lahti täistoppimiseks. Käed õmmeldakse kokku, sõrmed tikitakse, ja siis õmmeldakse käed vastavasse kohta kere külge. Pää topitakse kõvasti täis. Selle järele käed ja saba- neile on traat toeks sisse pandud. Et käed oleksid liikuvad, selleks õmmeldakse käe ja kere külge vastavasse kohta riidega ületõmmatud papist kettakesed, milledest nõõrid läbi tõmmatakse. Et nõör hästi püsiks, kinnitatakse ta otsad puupulgakeste külge. Siis topitakse kere kõvasti täis, õmmeldakse selja päält kinni ja kinnitatakse saba keha külge. Toppimiseks tarvitatakse takku, peeneks lõigatud räbalaid või mingit muud toppimise materjali. Nägu maalitakse värviga üle- silmade ümbert valkjaks, silmade vahelt mustaks, ninaks mustad täpikesed jne.</p>

	Käed ja jalad on samast riidest, millest nägugi.“ (Taluperenaine 12/1930, lk 346)
--	---

Tabel 2

Tekstiilist mänguasjade õpetusi levis juba rohkem, kui tekkisid ajakirjad. Ajakirjade käsitöölehekülgedel on kõrvuti moega tehtud juttu laste mängu tarvidusest ning levitatud nukkude, loomade ja lindude valmistamise õpetusi.

Käsitöölehtedes avaldatud juhiste järgi on mänguloomi õmmeldud ka riidest, kasutades täidisena saepuru, takku või vatti. Koduloomadele lisandusid ka tuntumad metsloomad, näiteks karud, jänessed, oravad, aga ka kodused kiisud ja kutsud. Laatade kaudu võis koju tulla ka võõramaa loomi, näiteks trikke tegev ahv, elevant, tiiger ja teisiigi. (Piiri 2005, lk 4)

Ajakirjades välja toodud loomade lõiked on üldjuhul väga algelised ja lihtsad. Samas on võrdlemisi palju vaeva nähtud käppade hoiakuga ning liikuvuse edasi andmisega (soovituslikud traadid konstruktsioonides ning papist vahekettad jäsemete ühendustes). Õpetustes on asjalikult kirjas soovituslikud materjalid, millega mänguasja täita ning millega nägu edasi anda. Samas jätab tihti soovida lõikelise poole kirjeldus ning ka valmistamisõpetused on üsna pealiskaudsed.

Lõikelehed on tihtipeale väga segased ja arusaamatud. Mõnikord on ühe esemel erinevate detailide puhul kasutatud erinevaid jooni ning mõnel juhul pole lõikelehelts kusagilt jälgida, mis kujuga mis tükk üldse olema peaks või kus vastasmärgid asuvad.

Tolle aja perenaised pidid väga heade õmblemisoskustega olema, et nende lõigete ja juhendite järgi oma lapsele mänguasja valmistamisega toime tulla. Olles ise rätsepa haridusega, võin öelda, et tänaseks kasutamiseks tuleks neid materjale täiendada.

4. KOKKUVÕTE

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks oli anda valikuline ülevaade Eesti Rahva Muuseumis, Tartu Mänguasjamuuseumis ja Tartu Linnamuuseumis asuvatest vaadeldava perioodi tekstiilsetest mänguasjadest.

Uurimisobjektide analüüsimeetodiks kasutasin tehniliste tunnuste (mõõdud, lõiked, materjalid, valmistamise tehnikad, kaunistusviisid) omavahelist võrdlemist ning protseduuride kirjeldamist.

Andmete kogumiseks kasutasin kirjeldavat vaatlust, mille käigus registreerisin võimalikult palju informatsiooni uuritavate mänguasjade kohta ning üritasin vastata järgmistele küsimustele:

- *Millised on tekstiilse mänguasja mõõdud?
- *Millised on tekstiilse mänguasja lõiked?
- *Millised on tekstiilse mänguasja materjalid?
- * Kas nukke on võimalik riietada või on riided selga õmmeldud?
- * Kas tehtud on inimesi või loomi-linde jäljendavaid lelusid?
- * Kas uuritavate esemete põhjal on võimalik leida tüüpilisi kaunistusvõtteid?
- *Tehnoloogia– kas on õmblemisel kasutatud masin- või käsiõmblust? Kumb meetod domineeris?
- *Kas on kasutatud puitu, luid või muud lisamaterjali (nt portselanpea, puidust käed-jalad)?
- *Mida kasutati täitematerjalina?

Käesolevas töös uuritud tekstiilist mänguasjad (tabel 1) on välimuse poolest väga omaloomingulised. Arvatavasti viitab nuku välimus paljuskki ka tegijale, tema vanusele ja elukeskkonnale.

Minu töös uuritavate mänguasjade mõõdud ulatuvad 10cm- 67cm.

Lõigete poolest on nukud ja rõivad hästi lihtsad ja algelised, loomad aga keerukamad.

Materjalidena on kasutatud ilmselt seda, mis parasjagu käepärast oli. Leidub nii kodukootud, kui poematerjale.

Üldjuhul saab nukke ka riietada. Harva on riided nukule külge õmmeldud.

Valmistatud on nii inimesi, kui ka loomi ja linde jäljendavaid mänguasju.

Lisakaunistusvõtetena on kasutatud kõige enam tikandit.

Enamjaolt on mänguasjad käsitsi kokku õmmeldud.

Nukkude valmistamisel on väga palju kasutatud muud lisamaterjali (nt portselanpea, puidust käed-jalad).

Mänguasjade täitematerjalina on palju kasutatud takku, loomade ja suuremate lelude puhul saepuru, kaltsu ja ajalehti. Vähem on kasutatud vatti.

Antud seminaritöös uuritud mänguasjade kohta valmistatud lõiked on näha lisas 2. Lõiked on ilma õmblusvarudeta.

Praktilise töö käigus valmistasin nende lõigete järgi ka kolm mänguasja (vt fotod lisas 4). Eesmärgiks ei olnud mänguasjast koopia valmistamine ega sarnastesse detailidesse ja materjalidesse laskumine. Oluliseks pidasin lõike läbiproovimist, katsetamist ja kontrollimist, et ese saaks oma kujult ja olekult võimalikult originaalilähedane. Vajadusel parandasin lõiget.

Paralleelselt töötasin läbi ka vanadest ajakirjadest mänguasjade õpetused ja muustrilehed. Lisas 3 on mänguasjade lõiked 1924-1930 a. ilmunud ajakirjadest.

Teemaga edasi töötades on plaan uurida Eesti laste mänguasju kuni aastani 1940. Põhirõhk oleks tulevikus praktilisel poolel: näidismakett, kus vanadest ajakirjadest kogutud mänguasjade lõiked. Vanad lõiked on osaliselt suhteliselt ebamäärase kvaliteediga, seega vajaksid nad edasist uurimist ning praktilist läbi valmistamist. Lõputööks on plaanis valmistada valikuliselt vanade lõigete järgi mänguasjadest praktiline seeria ning koostada ka nende mänguasjade valmistamise metoodilised juhendid.

5. KASUTATUD MATERJALID

5.1. Arhiiviallikad

ERM – Eesti Rahva Muuseumi esemekogu

ERM KV – korrespondentide vastused, Eesti Rahva Muuseumi Raamatukogu

PE- Tartu Mänguasjamuuseum

TM- Tartu Linnamuuseum

TMMM- Tartu Mänguasjamuuseum

5.2. Andmebaasid

MUIS, Muuseumide Infosüsteem, www.muis.ee (22.03.2015)

5.3. Esemekogu materjalid

Tartu Mänguasjamuuseum, TMMM 7334.2

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 558:38

Tartu Linnamuuseum, TM_2904:8 Aj 1607:4

Tartu Mänguasjamuuseum, TMMM 7457

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 350:10

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 820:50

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 509:5422

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 509:5421

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 586:98

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 586:100

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 586:101

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 586:102

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 356:12

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 356:13

Tartu Mänguasjamuuseum, TMMM 4089

Tartu Mänguasjamuuseum, PE 143

Eesti Rahva Muuseum, ERM A 764:89

5.4. Fotode autorid

ERM- ERM; **Toomet, T.** 1997. *Nukuraamat*. Tallinn: Kunst, J. Künnap ja T. Kohv

TM- Tartu Linnamuuseum

TMMM- Inga Teder

PE- Inga Teder

5.5. Kasutatud kirjandus

EE kolleegium. 1992. *EE*. Kirjastus Valgus.

Konsin, K; Luts, A; Viires, A. 1964. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XIX*. Tallinn.

Piiri, R. 2005. *Talulaste mänguasjad*. Tartu : OÜ Vali Press.

Toomet, T. 1997. *Nukuraamat*. Tallinn: Kunst.

Õunapuu, L. 2013. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. TÜVKA.
http://moodle231.kultuur.edu.ee/pluginfile.php/17865/mod_resource/content/3/Lembit%20C3%95unapuu_%20Kval_Kvant%20uurimisviis%20sotsiaalteadustes_2013.pdf (16.12.2013).

5.6. Kirjalikud arhiivmaterjalid

Eesti Rahva Muuseum, Küsimusleht nr 57. *Laste kasvatamisest*

Eesti Rahva Muuseum, Küsimusleht nr 99. *Eesti rahvapärased laste mänguasjad*

5.7. Perioodika

Eesti Naine 2/1925; 12/1925; 1/1928; 12/1928; 2/1930; 4/1930; 5/1930; 8/1932

Piiri, R. 2009. *Vanaaja mänguasjad*. Täheke nr.3

Raudla, H. 2002. *Käpiknukkude valmistamisest*. Maamajandus, veebruar.

Taluperenaine 9/1927; 12/1927; 4/1928; 11/1928; 12/1928; 12/1929; 3/1930; 4/1930; 12/1930

Treffner, E. 1928. *Laste mängu tarvidusest ja tähtsusest*. Taluperenaine, november.

6. SUMMARY

The aim of this paper is to provide a review of textile toys from the late 19th century to early 20th century inside Estonian National Museum and Tartu Toy Museum. During my research I described while observing details and tried to find answers to following questions:

- *What are the measures of these textile toys?
- *Which cutouts are used for these textile toys?
- *What materials have been used for these textile toys?
- *Are the dolls dressable or are clothes sewed on?
- *How many are there human-like toys compared to bird/animal-like toys?
- *Are there any traditional decorative techniques?
- *Have they rather used sewing machines or hand-made sewing? Which method was dominating?
- *Are there used any wood, bone, porcelain etc attachments (hands or legs)?
- *What had been used as a filling material?

Examined textile toys (extra 1) in this following paper are by looks very creative. Credibly the dolls looks show a lot about its creator, his/her age and environment.

Toys being examined reach from 10-67 cm.

Doll and clothes cutouts are kind of cheap and primitive, animals on the other hand are more complex.

The choice of materials depended on what was at hand. There are home-made and shop-bought materials.

Most of the time the dolls are undressable. It is rare that clothes are sewed on.

There are human-like dolls as there are animals and bird-like toys.

The most used decoration technique is embroidery.

Mostly the toys are hand-made.

On the dolls there are used very much wood, bone, porcelain etc attachments.

Most used filling material was tow, inside bigger animals and toys sawdust, rugs and old newspapers. Cottonwool has been used very little.

Cutouts for toys being examined for this paper are presented in extra 3.

During my practical work I followed these cutouts and created three toys (photos in extra 5). The goal was not making a copy or getting all the details right. Important was to try the cutout, testing and checking, that the object would become by its size and shape as close to original as possible. On necessity I changed the cutout.

During the practical work I also went through old magazine toy instructions and patterned sheets.

In extra 4, there are toy cutouts from 1924-1930 published magazines.

While continuing on this subject I have an objective to also examine Estonian toys until the year 1940. The main goal would be on practical side: collection of toy cutouts from old magazines. Older cutouts are with irregular quality, therefore they would need more precision and care. In my final thesis I'm going to prepare a series of toys according to the old cutouts and will make a methodical manuals for these toys.

7. LISAD

7.1. Lisa 1, uuritavate museaalife fotod

Foto 1. Tekstiilinukk, TMMM 7334.2

Foto: Inga Teder

Foto 2. Nukk, riidest, Torma, ERM A 558:38 (asub Tartu Mänguasjamuuseumi püsinäitusel)

Foto: J. Künnap ja T. Kohv

Toomet, T. 1997. *Nukuraamat*. Tallinn: Kunst.

Foto 3. Nukk, TM _ 2904:8 Aj 1607:4,

Foto: Tartu Linnamuuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/359151>

Foto 4. TMMM 7457

Foto: Inga Teder

Foto 5. Nukk, Tartu, ERM A 350:10 (asub Tartu Mänguasjamuuseumi püsinäitusel),

Foto: J. Künnap ja T. Kohv

Toomet, T. 1997. *Nukuraamat*. Tallinn: Kunst.

Foto 6. Kaltsunukk, ERM A 820:50

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis/museaalview/529102>

Foto 7. nukk rahvariietes,
ERM A 509:5422

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/505354>

Foto 8. nukk rahvariietes,
ERM A 509:5421

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/505353>

Foto 9. kaltsunukk, ERM A 586:98

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/472040>

Foto 10. kaltsunukk, ERM A 586:98

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/472040>

Foto 11. kaltsunukk, noorik,
ERM A 356:12

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/593745>

Foto 12. kaltsunukk, noorik,
ERM A 356:13

Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/593746>

Foto 13. Tiiger, TMMM 4089

Foto: Inga Teder

Foto 14. Karu, PE 143

Foto: Inga Teder

Foto 15. koer, mänguasi, ERM A 764:89

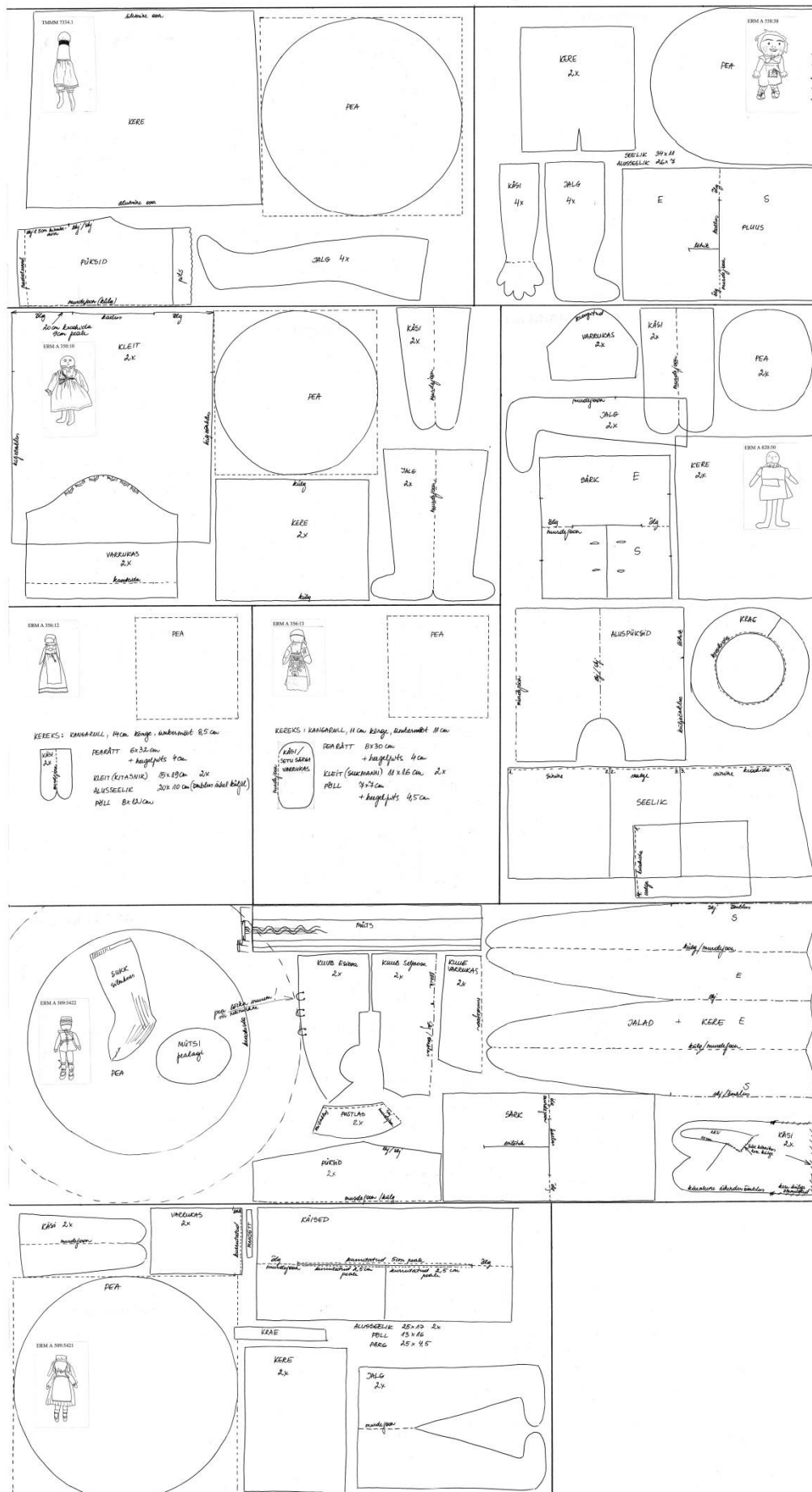
Foto: Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/534033>

Foto 16. Tekstiilist nukk, TMMM 6208

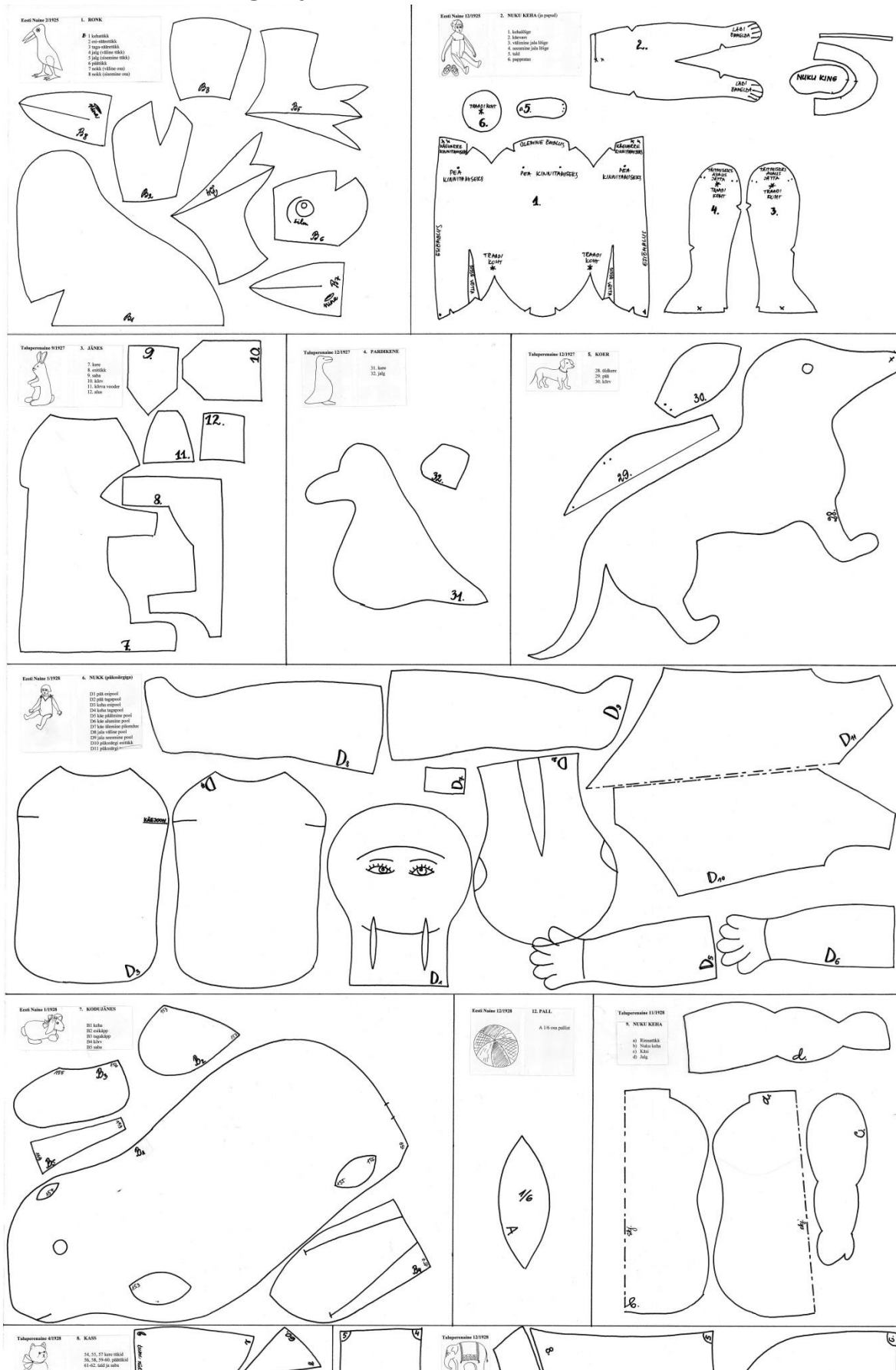
Foto: Inga Teder

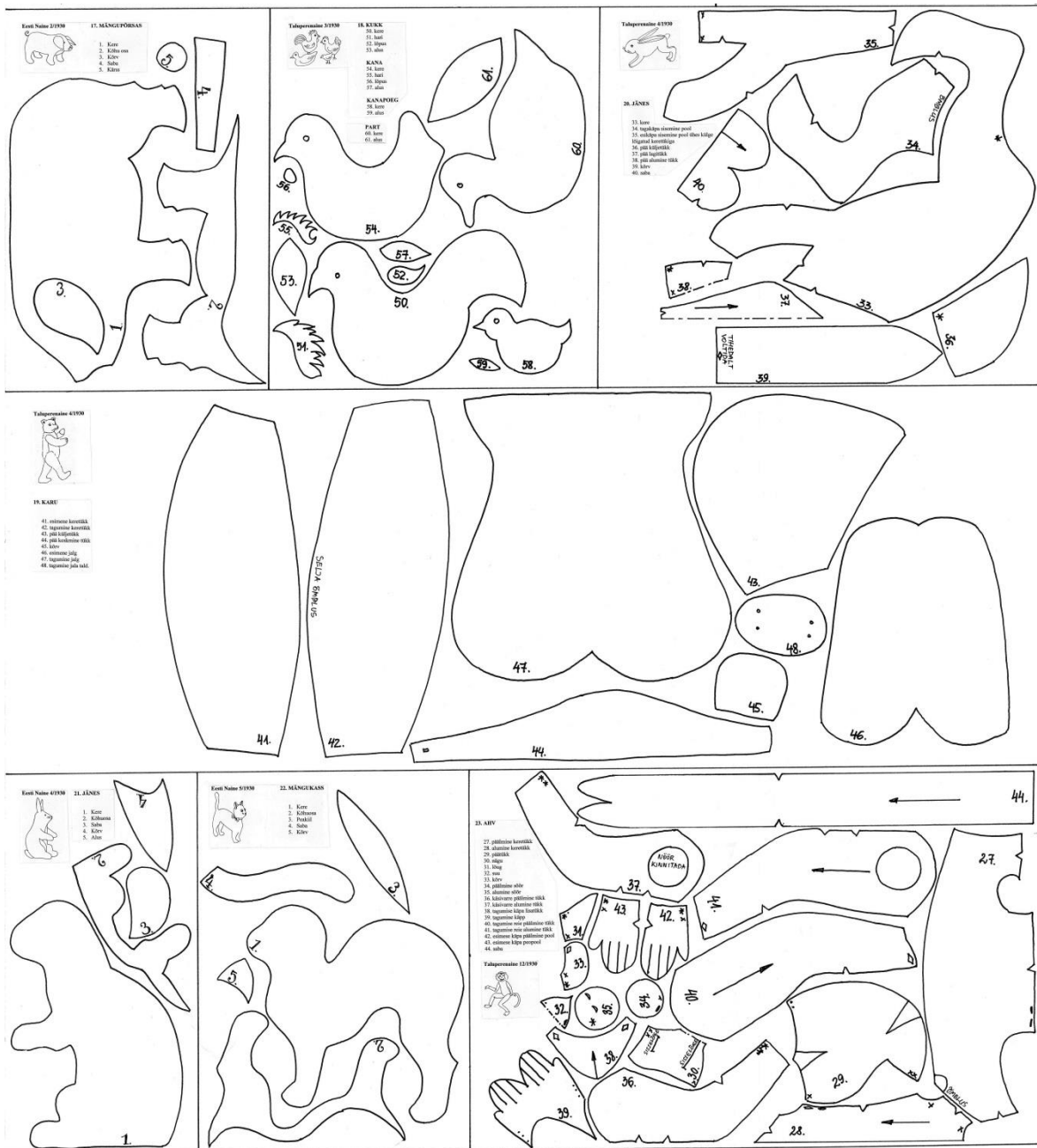
7.2. Lisa 2, museaalide lõiked

7.3. Lisa 3, mänguasjade lõiked 1924-1930 a. ilmunud ajakirjades

7.4. Lisa 4, lõigete järgi omavalmistatud mänguasjad

7.5. Lisa 5, koopiajoonised museaalidest (originaalid formaadis A3)

ERM A 558:38

1:1

TMMM 7457

TM-2904:8 Aj 1607:4

1:1

ERM 4 820:50

1:1

ERM A 509:5421

1:2

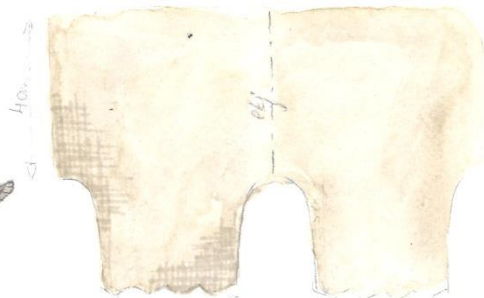

ERM A 509:5422

ERM A 586:98

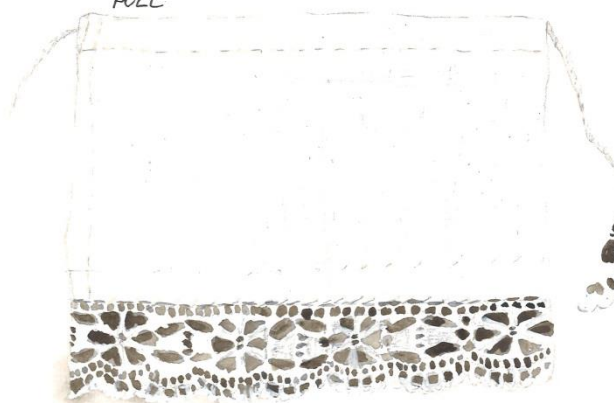
ALUSPÜKSID

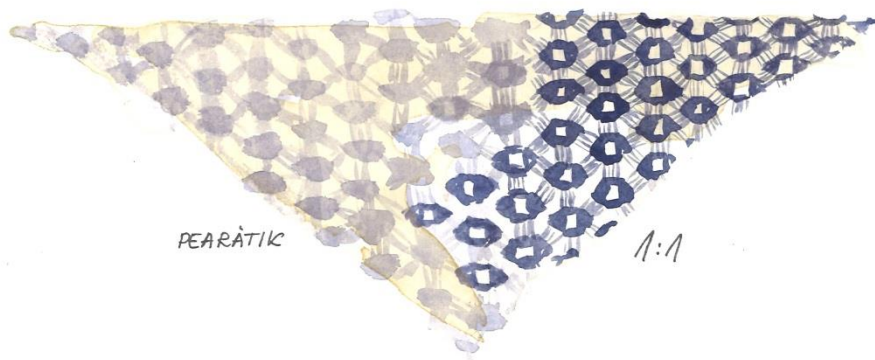
KLEIT

PÖLL

PEARÄTIK

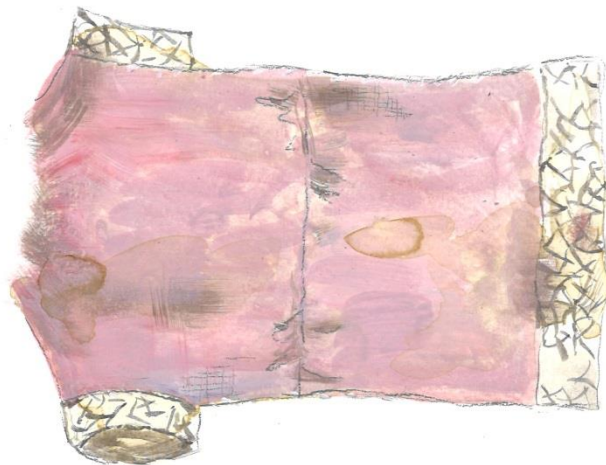

1:1

ERM A 586: 101

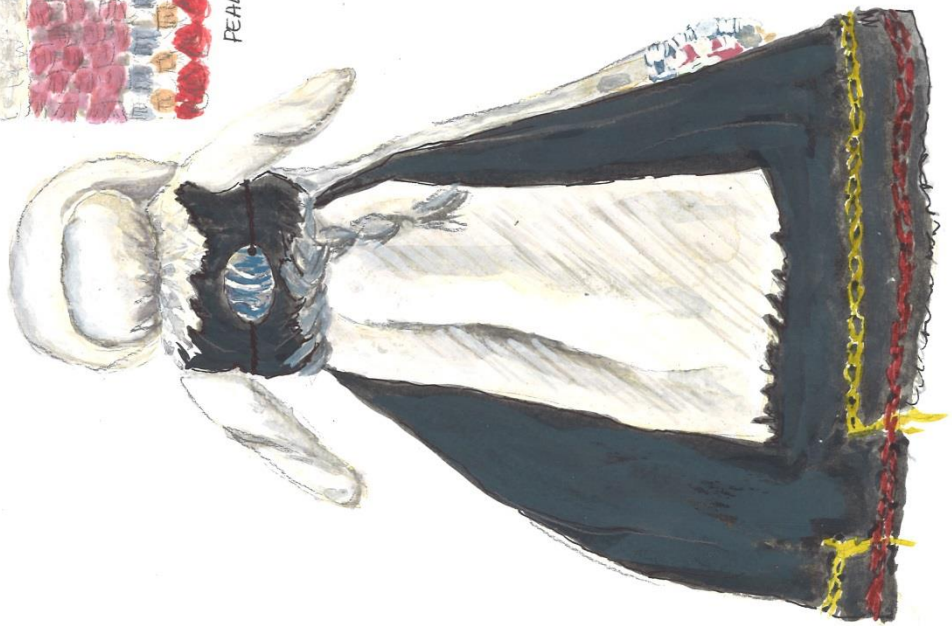
ERM A 586:100

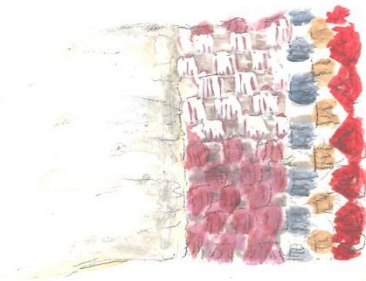
ERM A 586:102

ERM A 356:12

PEALNIKU OTS

1:1

ERM A 356:13

KÄSI/
VARRUKAS

PEALNIKU OTS

PE 143

1:2

